

Deusto

Facultad de Ciencias Sociales
y Humanas

Gizarte eta Giza Zientzien
Fakultatea

Zuzenbide eta Komunikazioko Gradua

Gradu amaierako lana

EMAKUMEA BERTSOTARAKO GAIA IZATETIK, GAI DELA ERAKUSTERAINO

Graxi Arregi Leonardo

graxiarregi@opendeusto.es

2019/01/07

Aurkibidea:

1.	Laburpena	1
2.	Sarrera: Emakumea subjektu izatearen bidean	1
3.	Marko teorikoa	4
3.1.	Generoa eta bertsolaritza	4
3.2.	Antropologia feminista	7
3.3.	Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa Nagusia eta emakumea	8
4.	Aztergaia: Emakumea bertsotarako gaia izatetik, gai dela erakusteraino	10
4.1.	Ikergaia	10
4.2.	Helburuak	10
4.3.	Hipotesiak	11
4.4.	Corpusaren hautaketa	11
4.5.	Erabilitako metodologia	13
4.6.	ATLAS.TI aplikazioa	14
5.	1982ko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalaren azterketa	16
5.1.	Bertsolariak	16
5.2.	Saioaren azterketa	17
5.2.1.	HASIERAKO AGURRAK 1982	18
5.2.2.	KARTZELAKO BERTSOAK (GAIA EMANDA) 1982	19
5.2.3.	BUKAERAKO AGURRAK 1982	21
5.2.4.	1982ko txapelketan nola ikusten da emakumea	21
6.	1997ko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalaren azterketa	22
6.1.	Bertsolariak	22
6.2.	Saioaren azterketa	23
6.2.1.	HASIERAKO AGURRAK 1997	23
6.2.2.	KARTZELAKO SAIOA (GAIA EMANDA) 1997	24
6.2.3.	AMAIERAKO AGURRAK 1997	24
6.2.4.	1997ko txapelketan nola ikusten da emakumea	24
7.	2009ko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalaren azterketa	25
7.1.	Bertsolariak	25
7.2.	Saioaren azterketa	26
7.2.1.	HASIERAKO AGURRAK 2009	26
7.2.2.	KARTZELAKO SAIOA (GAIA EMANDA) 2009	26
7.2.3.	AMAIERAKO AGURRAK 2009	27
7.2.4.	2009ko txapelketan nola ikusten da emakumea	27

8.	Hiru finalen konparaketa	28
9.	Ondorioak	29
9.1.	Gaiak	29
9.2.	Bertsoak	30
9.3.	Emakumezkoak txapelketetan	31
9.4.	Hipotesien balioztapena	32
9.5.	Aurrera begirako ikergaiak	32
10.	Bibliografia	34
11.	Eranskinak	36
11.1.	ERANSKINA 1: KRISTINA MARDARASEN ELKARRIZKETA	37
11.2.	ERANSKINA 2: ANDONI EGAÑAREN ELKARRIZKETA	39
11.3.	ERANSKINA 3: KONTZEPTU TAULAK	40
11.4.	ERANSKINA 4: ATLAS.TIKO KODE FAMILIAK ETA HARREMANAK	47
11.5.	ERANSKINA 5: BERTSOLARIEN BIOGRAFIAK	48
	1982 BERTSOLARIEN BIOGRAFIAK	48
	1997 BERTSOLARIEN BIOGRAFIAK	51
	2009 BERTSOLARIEN BIOGRAFIAK	53
11.6.	ERANSKINA 6: ATLAS.TIKO TAULAK ETA ESKEMAK	55
11.7.	ERANSKINA 7: AZTERTUTAKO BERTSOAK – CORPUSA	57

1. Laburpena

Gradu Amaierako lan honek bertsolaritza eta generoa ditu hizpide. Txapelketa Nagusiko finalean emakumezkoa bertso gaia soilik izatetik bertsolari izateko bidea nola egin den eta ze aldaketa egon diren aztertzea du helburu. Lehenengo, aipatuko da emakumea ze testuingurutan hasi zen bertsotan. Ondoren, Antropologia feministaz eta bertsolaritza eta generoaren inguruan egindako azterketez baliatuko da azterketa egiteko. Lan honetan lortu nahi den helbururako, 1982ko, 1997ko eta 2009ko hasierako agurrak, bukaerakoak eta kartzelako lana aztertuko dira (diskurtsoaren analisi kualitatiboa egingo da). Bukatzeko, egindako analisia eta lortutako ondorioak kontrastatzeko, emakumeak bertso gai izatetik subjektu izaterako bidea bizi izan duten bertsolari batzuen testigantzak jasoko dira banakako elkarrizketa gidatuen bitartez eta Atlas.ti plataformako ondorioak eta elkarrizketetako testigantzak erkatuko dira.

Interes pertsonaletatik aparte, interesgarria eta garrantzitsua da lan honek komunitate zientifikoari egiten dion ekarpena. Publikoki egiten diren gehiengo agerpenak maskulinitatearekin lotuta egon dira, baina pixkanaka feminismoari esker, ia esparru guztietan emakumearen presentzia handitzen doa. Gauza bera gertatzen da bertsolaritzan, gizonen esparruan objektu hutsa izatetik subjektu berdina izatera heltzeko bidean dabil emakumea. Genero ikuspuntutik egiten diren lanek (Gradu Amaierako Lan hau adibidez), feminismoari laguntasun eta babesa eskaintzen diote.

Giltz hitzak

Bertsolaritza, emakume, feminismo, Bertsolari Txapelketa Nagusiko finala, ahalduntze, berdintasun, aldaketa, etxeko andre, ahalduntze, genero.

2. Sarrera: Emakumea subjektu izatearen bidean

Txapelketa Nagusiko finaletan emakumea bertsotarako gaia edo objektua izatetik bertsolari edo subjektu bihurtzeko gertatu diren aldaketak eta egondako bidea aztertuko da. Horretarako, hiru Bertsolari Txapelketako Final aztertuko dira¹: 1982ko, 1997ko eta 2009ko finalak. Lehenengo, emakumea bertso munduan publikoki (gaur egun ezagutzen den txapelketa edo plazan) ze testuingurutan sartu zen azalduko da.

Lan honek bertsolaritza eta generoa uztartzen ditu, horregatik, marko teorikoa bertsolaritzan eta generoan egin diren azterketez eta Antropologia feministaz baliatuko

¹Corpusaren hautaketan aipatuko da txapelketa hauek aukeratzeako zergatia.

da. Feminismoaren lorpena da gaur egun genero ikasketak egin ahal izatea eta Antropologiak errealitatea aztertzeke balio du. Beraz, lan honetan Txapelketa Nagusiko finaleko errealitatea genero ikuspuntutik aztertu nahi denez, zientzia honetaz baliatuko gara. Bukatzeko, txapelketako finalen azterketen ostean, ondorioak azalduko dira.

Historian, orohar, emakumezkoak *beste* sexua izan da beti. Boza, eskubide berdintasuna, aukera etab. aldarrikatu egin behar izan dituzte, berez beraienak ez balira bezala. Emakumezkoen futbola, emakumezkoen arrauna, emakumezkoen literatura eta emakumezkoen bertsolaritza. Obligazioa da beti *beste* forma gehitzea, "emakumezkoen" gehitzen ez badiogu, zerbait hori gizonezkoena dela ulertzen baita. Modu honetan, emakumea beti *beste* sexua bihurtzen da eta bigarren plano batean uzten da. Gizonezkoena neutrotzat hartzen da eta emakumezkoena izateko *beste* forma behar du. Honenbestez, gauza bera al da bertsolaritza eta emakumezkoen bertsolaritza?

Honela azaltzen du XX. mendeko Simone de Beauvoir filosofoak 1949eko *Bigarren sexua* liburuan: beti existitu izan da dualismoa, gu eta besteak, haiek eta gu. Norbanakoa soilik *beste* baten kontrara ulertzen da eta *beste* hori bigarren gisa izendatzen da. Baina dualismo horretan ez al da emakumea gizonen *beste*ko subjektu edo parte bera?

Emakumeek eta gizonak modu berean parte hartzen dute gizartean pertsona edo gizaki gisa, baina argi dago emakumeari ez zaiola kategoria horretako (dualismo horretako gizaki berdin diren kategorian) parte hartzea onartzen. Hau da, emakumea gizartean publikoki parte hartzen hasi zenean, ez zuen *beste* aukerarik izan: gizonezkoa zen (eta den) mundura egokitzea. Gizarte hau gizonezkoena da eta beraiekin kooperatzea besterik ez zaie gelditzen emakumezkoari, beti ere bigarrengoaren edo *bestearen* paperetik, noski.

Bertsolaritzan ere gauza bera gertatzen da. Nahiz eta bertsolaritzaren hastapenetan emakumeek parte hartzen duten, dudarik gabe kaleko plaza gizonezkoena dela baieztatu daiteke. Txapelketetan historikoki erabili diren ahotsak, moduak, gaiak... gizonezkoekin lotutakoak izan dira beti.² Gaur egun ezagutzen den plazako bertsolaritza gizonezkoek egindakoa eta hauek entzutekoa izan da.

Emakumeak lekurik ez zuten bertsolaritzara hurbildu ziren, hau da gizonezkoen bertsolaritzara. Inork ez dio ukatu bertsolaritza emakumeari, baina bertsolaritza bere

² Kristina Mardarasek elkarrizketan dioen legez, ahots fineko gizonak ere ez zeuden ondo ikusiak garai batean. Nahiago ziren ahots lodi eta ozenekoak.

egiten ere ez zaio utzi. Gizonak ez dira hurbildu emakumeek bertsoan egiten zuten espaziora, alderantziz gertatu da. Hasiera batean emakumearen ahotsak plaza publikorako ez zuela balio uste zen, bertsozaleak ohituta daudelako ahots grabe eta lodiak entzuten, gizonezkoen jarrerak ikusten... Emakume bat oholtzan ez zen gizon baten pare ikusten.³

2005ean *Hitzetik Hertzera* programak edizio berezia eskaini zion gaiari: *Emakume bertsolariak*. Hainbat bertsolarik parte hartu zuten bertan: Kristina Mardaras, Arantzazu Loidi, Maialen Lujanbio, Amaia Agirre, Estitxu Eizagirre, Andoni Egaña eta Unai Iturriagak. Hainbat hausnarketa egin zituzten eta bertatik ateratako ideietako bat honako hau izan zen: egungo edo garaiko bertsolaritzan gizonek agindu dutela, hau da, bertsolari izateko dohainak eredu maskulino batetik definituak daudela; gizonezkoen diskurtsoa, hizkera, kantatzeko modua etab. Gainera, aipatu zuten emakumea bertsolaritzaren mundura sartzeko gizonezkoen eruedetara ohitu behar zirela feminitate hori albo batean utzita. Modu honetan, “argi dago gizonezkoek sortutako, eraikitako eta araututako agertoki batean jarrita argi dago emakumeen hitzak ez duela oihartzunik izango”. (Hernández, 2006: 64). Arantzazu Loidik ere aipatu izan du gizonezko bertsolariek eta publikoak ez zutela ongi ikusten ahots fina izatea eta ongi kantatzea, “ongiegi” kantatzen zuela aurpegiatzen zioten.

Pixkanaka emakumeak presentzia irabazten joan dira bertsolaritzan, baina, hala eta guztiz ere, **bestea** izaten jarraitzen dute zenbait esparrutan, “gero eta neska gehiago aurki daitezke bertsoen munduan, arlo guztietan eta zeregin guztietan. Edonola, nonbait genero sistema indarrean mantentzen da eta horregatik, bertsolari gehienek, emakume eta gizon izanda ere, oraindik ezberdintasunak badaudela aitortuko dute” (Hernández, 2006: 64). Aztergaia izango den Bertsolari Txapelketa Nagusian, eta batez ere Bertsolari Txapelketa nagusiko finalean ikus daiteke, izan ere, txapelduna Maialen Lujanbio da gaur egun, baina ez da beste emakumerik heldu final honetara.

1982an kartzelako gaia “emakumea” izan zen. Hau da, emakumea objektu edo bertso gai gisa planteatu zen. Nahiz eta Kristina Mardaras garai horretan plazak egiten hasita zegoen⁴, inork ez zituen emakumea eta bertsoa batu eta soilik objektu gisa irudikatu zuten (azterketan sakonago ikusiko da). Baina 1997an objektu izatetik subjektu edo bertsolari izatera pasatu zen, Maialen Lujanbio Txapelketa Nagusiko finalera iristean. Eta are gehiago 2009an Maialen Lujanbio txapeldun izan zenean.

³ Kristina Mardarasek elkarrizketan dio bera oholtzan zegoenean publikoaren jarrera ez zela gizon bat zegoenean bezalakoa.

⁴ Aurretik egon diren beste emakume bertsolari batzuk, baina gehienek beste esparru batean egiten zuten bertsoan.

Pixkanaka, gizonezkoa den bertsolaritzan bere lekua bilatzen dabil emakumea. 2018ko Bizkaiko Bertsolari Txapelketako finala da horren adibidea. Bertan, lau emakume eta lau gizonek parte hartu dute eta Onintza Enbeita izan da txapeladuna. Nahiz eta oraindik gizonezkoena den bertsolaritza, pixkanaka emakumeak dualismo horren berdintasunezko parte edo subjektu izateko bidea egiten ari dira.

Lan honetan, hain zuzen, emakumea objektu gisa hartzetik subjektu berdine bezala parte hartzerainoko bidea aztertuko da Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalean. Horretarako 3 finalerako bertso-aldi batzuk (hasierako agurra, kartzela eta amaierako agurra) aztertuko dira: 1982ko, 1997ko eta 2009ko finalak

3. Marko teorikoa

Generoak antropologian izan duen ibilbidea eta bertsolaritzan generoaren inguruan egin diren azterketak erabiliko dira, egin nahi den azterketa ulertzeko beharrezkoa delako testuingurua. Marko teorikoak garai bakoitza bere osotasunean (zeuden kezkek, beharrianak, ikuspegiak, mentalitatea, mundua ulertzeko modua...) ulertzea ahalbidetuko du.

Antropologia feministan gauzatu diren azterketekin hasi aurretik, komenigarria da aipatzea 70eko hamarkadaz geroztik egindakoetan sakonduko dela soilik. Izan ere, nahiz eta Antropologia feminista aurretik ere badagoen, aldaketa gehienak 70eko hamarkadaz geroztik egin ziren.

3.1. Generoa eta bertsolaritza

Genero-ikuspegiak gizarteko arlo guztietan du eragina (kulturan, hizkuntzan, ekonomian...). Azken hamarkadan ikerketa ugari egin dira generoa eta bertsolaritza uztartzen diren ikerketa esparruan, Bertsozale Elkarteak bultzatuta zein norbanakoen inizatiba propiotik sortuta (bertsolari, bertsozale zein beste edozein interesatu). Esan beharrik ez dago generoa eta bertsolaritza uztartzen diren ikerketa esparrua oso zabala dela. Horregatik, ikerketa esparru zabal horren barruan ildo desberdinak nagusitu dira: ahozko jardunaren historiaren berrikusketa, espazio publikoaren okupazioaren inguruko gogoeta, emakume bertsolarien biografien osaketa, gorpuztasunaren azterketa...

Ikerketa esparru edo ildo hauen harira, Jone M. Hernándezek ondorengo eremuak aipatzen ditu:

- 1) Bertsolaritzaren historian, bertan emakumeen ikusezintasuna nabarmena izanik.

- 2) Bertsolaritzaren transmisioan gertatzen diren emakume-gizonen arteko desoreka eta genero-rolen erreprodukzioan.
- 3) Emakume eta gizon bertsolarien ibilbide profesionalean antzematen diren ezberdintasunetan.
- 4) Bertso-jardunaren inguruan antolatzen diren ekimenetan. Eta bertako gizon eta emakumeen parte hartzean.
- 5) Oholtza gainean, bertsotan, gertatzen diren genero-inertzia, jokaera edo ohituretan.
- 6) Oro har, bai gizartearen aldetik, bai bertsolari eta bertsozaleen aldetik, bertsolaritzarekiko dauden aurreiritzietan. (Hernández, 2016: 38).

Generoaren eta bertsolaritzaren lotura bertsoaren sorkuntzan dago. Dena den, informazioa lortzeko zailtasunak daude. Egia da azken hamarkadan generoa eta bertsolaritza batzen dituzten ikerketa ugari egin direla, baina gehienak gaur eguneko bertsolari edo gertakarien inguruan egin dira (1990etik hona batez ere)⁵. Bertsoaren hastapenetatik emakumeak izan duen papera autore gutxik aztertu dute.

Baina nor izan zen lehen emakume bertsolari subjektua? Oso zaila da galdera honen erantzuna ziurtasunez baieztatzea, ezinezkoa ez esatearren. Bertsoaren hastapenetatik egon da emakumea presente. Nahiz eta ez izan gaur egun ezagutzen ditugun bertsolariak bezalakoak, esan daiteke emakumeak izan zirela nolabaiteko aurre-bertsolariak. Manuel Lekuonaren iritziz, *eresiac* edo *profazadorak* bezala ezagutzen ziren XV. mendean bat-batean aritzen ziren emakumeak. (Hernández, 2006: 62).

Emakume hauek, Bizkaiko Foru Aldundiak ezarritako Foru bateko protagonistak izan ziren 1452an. *Profazadora* hauen jarduna edo presentzia publikoa debekatzeko Forua izan zen. Eta dokumentuan honela definitzen zituzten “eta lotsagabe eta auzokoak nahasten dabilzan emakume horiei buruz, kopletan eta kantetan gaizki esaka ibiltzen direnak” (Larrañaga, 1995: 18).

Profazadora hauen ostean, emakumeen presentzia bertsolaritzan murrizta izan da. Luzia Alberrok, 2015ean egindako tesian (*Bertsolarien ahoz. Modernizazio prozesuak eta identitate bideak. Gipuzkoa 1830-1936*), nahiz eta gizonezkoen bertsoak dituen aztergai, industrializazio aurretik emakumeak askeago aritu zirela kantuan azaltzen du eta ondoren etorri zitzaizela lotura. (Alberro, 2017).

⁵ Aipatzekoa da 2018an sortutako emakume bertsolarien genealogia batzen duen infografia 1990etik hasten dela. Ainhoa Agirrezaldegi, Uxue Alberdi, Miren Artetxe eta Ane Labaka bertsolariek eta Txakur Gorria kolektiboko Malen Amenabar eta Mariñe Arbeo dira egileak.

Historian zehar egon diren emakume bertsolarien zerrenda bat osatzeko aurrez aipatutako hainbat autoreren lanak hartu beharko lirateke kontuan. Ane Labakak 2015ean egindako Master Amaierako Lana, *Historiak ikusezin bilakatuak ikusaraziz* izenburua duena (bertsolari emakumeen izenak berreskuratzea zuen helburu). Estitxu Izagirrereren *Bidea urratu duten bertsoak* 2014koa, Elixabete Perez Gazteluren *Joxepa Antoni Aranberri "Xenpelar"* (2013) lana, Mari Luz Esteban antropologo feministaren *Genero itinerarios corporales, identidad y cambio* (2004), gorputzak aztertu eta emakume bertsolariak aztergai dituen lana, Jone. M. Hernandezen hainbat lan (2006ko *Emakume bertsolariak: ahoskatu gabeko identitatea*, adibidez), gai honetan aitzindari den Karmen Larrañagaren beste hainbat lan (1994ko *Bertsolarismo: habitat de la masculinidad*) edo Antonio Zavalaren Auspoa bilduma (bertsoei eta bertsolariei buruzko liburuak nagusiki).

Hauek guztiak kontuan hartuta eta bertsolari gazte talde batek aurten sortu duen infografia (bertsolaritzaren genealogia feminista)⁶ jarraituta, emakume bertsolarien zerrenda bat egin daiteke. Nahiz eta aipatu behar den asko ez direla agertzen. Hauek dira jasotako testigantzen arabera bertsotan jardun zuten emakumeak⁷: Santxa Ortiz (XV. mendean), Gabriela Lohitegi (XVII. mendean), Hondarribiko Joxepa (XIX. mendean), Joxepa Antoni Aranberri "Xenpelar" (1865-1943), Mariana Etxegarai "Aña deabrua" (1873-1932) eta Mariana Hargain (1860-1925).⁸

Geroago etorri ziren txapelketetan parte hartu zuten bertsolari emakumeak 1980. urtetik aurrera. Arantzazu Loidi (Euskal Herriko Eskolarteko Txapelketan txapelduen izan zena), Amaia Otsoa (lehenengoa izan zen bertso txapelketa batean parte hartzen) eta Kristina Mardaras (Euskal Herriko Txapelketa Nagusian parte hartu zuen lehen emakumea).

Karmen Larrañagak esan zuen Kristina Mardarasen presentziak ekarri zuen ekarpenagatik 1997an "Esaten da bere (Kristina Mardaras) ondoren bertsolaritzan bidea egitea errazagoa izan dela atzetik etorri zaizkionentzat. Hau egia da. Historiak erakusten du Mardaras baino lehen izan zirela beste emakumezko bertsolari batzuk, plazako lehiaketak irabazteko nahikoa gaitasun zutenak. Baina, hauen parte hartzeak ez duela bi generoen (gizon eta emakume) orekarik behartu bertsolaritzan".

Gero eta emakume gehiago dabilta oholtzan (bertso afari, bertso poteo, plazako saio eta txapelketetan). Hasierako bertsolari hauen ostean, parte hartzea errazagoa izan da

⁶ Ikus 5. oin oharra

⁷ Beste asko izango dira testigantzarik jaso gabekoak.

⁸ Hauek infografian agertzen direnak dira Antonio Zavalak beste hainbat aipatzen ditu bere lanetan. Etxeko edo laneko zereginetan abesten zuten gehienak.

atzetik etorri diren emakumezkoentzat. 80ko hamarkada hasieran bertso eskolen sorrerak ere bertsolari pluralagoak sortzeko aukera ekarri zuen. Izan ere, hasiera batean familiaratik transmititu eta ikasten zen bertolaritza.

1993an egin ziren emakumezko bertsolarien lehen topaketak eta pixkanaka bertso munduan emakumezko gehiago sartzen eta kontzientziazten hasi ziren. 2003an berriro egin ziren emakumezko bertsolarien topaketak eta 2006an “Emetik bertso kabareta” egin zen. Onintza Enbeita, Iratxe Ibarra eta Oihane Perekak egin zuten bertso kabaret hau; bertolaritza tradizionala alboan utzi eta lumazko bufandak... sartu zituzten bertso emanaldian.

Topaketa eta emanaldi honen ostean, “emakume izateak bertsolaritzan zuen eraginaren inguruko kezka indartu egin zen, hitz egiteko beharra areagotu eta aukera guztiak baliatu zituzten horretarako”. (Epelde, Aranguren eta Retolaza, 2015: 404-406).

Testuinguru honetan, 2008an sortu zen Bertsozale Elkarteko Genero Taldea, Bertsozale Elkartearen arlo guztietan parekidetasuna sustatzea du helburu. Hiru lan ildo nagusi ditu: eragin lana, formazioa eta jendarteratzea. Kontuan hartzekoa da 2009ko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalean Genero Taldea sortuta zegoela jada.

3.2. Antropologia feminista

Euskal antropologian aldaketa nagusia 70eko hamarkada amaieran eta 80ko hasieran etorri zen. Izan ere, frankismo garaian ezinezkoa izan zen beste herrialdeetan zegoen ikerkuntza maila garatzea. Horregatik, behin frankismoa bukatu ostean etorri ziren ekarpen garrantzitsuenak.

Aldaketa hori atzerrian ikasitako antropologoek bitartez egin zen (Jesus Azcona, Teresa del Valle, Joxemartin Apalategi eta Joseba Zulaika). Antropologia astiro-astiro hazten joan zen eta unibertsitatean zein unibertsitatekanpo euskal gai berriak jorratu eta ikergai berriak arakatzen hasi ziren.

Bilakaera honek eredu antropologiko feministaren ekarpena ere ekarri zuen eta diziplina beraren eraldatzea edo berritzea, eta euskal kultura eta gizartea modu kritiko eta pluralean ulertzeko aukera ahalbidetu zuen. Denbora aurrera joan ahala eta hainbat egitasmeri esker⁹ eta Teresa del Valleren *Mujer Vasca* (1985) lanaren ostean (lan honek euskal gizarteko emakume eta gizonen botere harremanak frogatu zituen eta matriarkatua deuseztatu zuen), azterketa oparoak egin ziren, hau da, Antropologia feministaren hedapenaren garaia heldu zen 1985-90 bitartean.

⁹ UPV/EHUko *Seminario de estudios de la mujer /Emakumeari Buruzko Ikerketarako Mintegiari* eta honen antzeko beste ekimen batzuei esker.

Garai honetatik aurrera, posible izan zen hainbat esparrutan emakumeek bizi zutena aztertzea, “euskal emakumez hitz egitetik, emakumeek Euskal Herriko testuinguru eta arlo ezberdinetan bizitzen zituzten egoerez hitz egitera igaro zen” (Hernández, Esteban eta Bullen In Esteban eta Hernández, 2016: 11).

Unibertsitate, ikerkuntza eta formazioan nabarmena izan zen feminismoaren profesionalizazioa. Hirugarren milurtekoaren hasieran, akademiaren eta erakundeen arteko harremana estutu egin zen eta horrek teoria feministak eta genero-ikuspegiak indarra hartzea ekarri zuen.

Unibertsitateek, irakasleek eta herri mugimenduek bultzatuta hainbat egitasmo, ezagutza, formazio eta ikerkuntza jorratu ziren. Geroago, genero-gaien ikerketa sustatzeak adituen beharra areagotu zuen eta testuinguru horretan sortu zen 2001ean EHUko *Emakume eta Gizonen berdintasunaren masterra: Berdintasun agenteak* izenekoak. 2000. urtean ere egin zen E-Emakumeak egitasmoa eta geroago etorri ziren Ekimen feminista, *Red de estudios feministas y de género* izeneko egitasmoa, Ikasketa Feministak eta Generokoak Masterra... Deustuko Unibertsitatean ere badira genero ikerketak. “Azken hamarkadetan ekarpen oso baliotsuak egiten ari dira Ikasketa Feministak, Genero Ikasketak edota Emakumeen Ikasketetatik. Arlo zientifiko hori erabat sendotua dago, bai maila lokalean, bai estatalean eta nazioartean, diziplina eta ezagutza arlo guztietan, bereziki Gizarte Zientzietan”. (Epelde, Aranguren eta Retolaza, 2015: 350-353)

3.3. Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa Nagusia eta emakumea

Euskal Herriko Bertsolari Txapelketaren historia

Historiako lehen emakume bertsolariarekin gertatzen den bezala, zaila edo ezinezkoa da bertsolari-saioak eta lehiak noiztik egiten diren zehazki jakitea. Lehenengoz, 1609. urtean agertzen da saio edo lehia baten testigantza (XVII. mendearen hasieran, beraz), Iruñeko apezpiku zen Antonio Venegas de Figueroak “bertso-gudu” bat antolatu zuenean, Eukaristiaren omenez. Bertara, Pedro Ezkurra, Mikel Aldatz, Joan Elizalde eta Martin Portal aurkeztu ziren. (Landa, 1987: 35).

Geroago, XVIII. mende arte hutsune handia egon zen bertso lehiaren alde horretatik. Baina XIX. mendean bertso mundua pixka bat pizten hasi zen. Eboluzio hau, Abbadie lapurtar euskaltzalearen “Lore Joko” izena zuen saioarekin gertatu zen. 1860tik mende erdiz iraun zuen jaialdi honek bizirik 1926an euskaltzale talde batek “Euskaltzaleak” elkarteak sortu zuen arte. Hauek antolatu zituzten lehenengo Bertsolari Txapelketak 1935 eta 1936an, errepublika garaian. (Landa, 1987: 35-36). Emakumeak aztertu den

1982ko txapelketaren aurretik zebiltzan “objektutik” “subjektura” pasatzeko bide horretan, Anton Abadiaren Lore Jokoak irabazi baitzituen aurrez aipatu den Mariana Hargainek 1888. urtean Kanbon. Beste hainbat txapelketatan ere parte hartu zuen: “Euskal Bestak” sariketan 1894an, 1895ean Ezpeletan irabazi egin zuen eta 1896an edo “Euskaltzaleen Biltzarra” sariketan 1907an. Sariketa horietan Mariana Etxegaraik ere parte hartu zuen. M. Guilbeauren “Euskal Bestak” sariketan parte hartu zuen 1894an (irabazlea izan zen) eta 1896an. (Soule, 2011)

1936-1939ko gerrate eta gerraostearen ondorioz, hutsune handi bat dago bertsolaritzaren lehian. Euskaltzaindiak hartu zuen “Euskaltzaleak” elkarteak utzitako erreleboa. Hasiera batean, Bizkaiko txapelketak antolatu zituzten eta ondoren Nafarroa eta Gipuzkoakoak. 1960an izan zen gerraondoko lehenengo Bertsolari Txapelketa Nagusia; Bilbon egin zen finala. Horren atzetik etorri ziren 1962ko Txapelketa (Uztapide izan zen garaile), 1965eko Txapelketa (Bigarren txapela Uztapidek) eta 1967ko txapelketa.

Hamabi urteko geldialdiaren ondoren, 1980an antolatu zuen berriro txapelketa Euskaltzaindiak eta Amuriza izan zen txapelduna. Harrera ona eduki zuenez, 1982an berriro antolatu zuten txapelketa. Bertsolariak “A” eta “B” mailatan banatu zituzten eta kanporaketak jokatu zituzten. Aurreko urtean baino jende gehiago joan zen bertsolariak entzutera eta aurreko txapelketan hasitako bertsogintza-motaren sendotzea ekarri bazuen ere (Amurizaren doinu berriak, gai berriak; “emakumea” adibidez...), garrantzia hartuko zuen gai baten inguruko debatea ere ekarri zuen. Bertsolariak eta bertso entzuleak ez zeuden ados Euskaltzaindiak zuen kalifikatzeko moduarekin. Liskar honengatik, bertsolarien eta Euskaltzaindiaren haustura gertatu zen. (Landa, 1987: 36-45).

1984ko txapelketa ez zuen Euskaltzaindiak antolatu, aipatutako hausturaren ostean, bertsolarien esku utzi zuten txapelketa eta hauek batzorde antolatzaile bat sortu zuten, gainera, honekin batera sortu zen txapelketa antolatzeko elkarteak. 1985ean ekin zitzairen kanporaketa-saioei herrialdeka eta parte hartze librea sustatu zen. Testuinguru honen baitan hartu zuen parte Kristina Mardarasek Txapelketa Nagusian (Landa, 1987:46). Txapelketa honen osteko guztiak Bertsozale Elkarteak antolatu zituen eta guztietan antzeko egitura bat jarraitu zuen. Gaur egun ere, Bertsozale Elkarteak antolatzen ditu txapelketak.

4. Aztergaia: Emakumea bertsotarako gaia izatetik, gai dela erakusteraino

4.1. Ikergaia

Hiru urtetako Bertsolari Txapelketa Nagusitako finaletan emakumea bertso gai edo “objektu” izatetik emakume bertsolari edo subjektu bihurtzeko bidea nola egin den eta horrek ekarri dituen aldaketak aztertzea da lan honen helburua. Horretarako, hiru saio aztertuko dira: 1982ko finala (ez zen emakumerik egon oholtzan), 1997ko finala (lehenengoz parte hartu zuen emakume batek Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalean, Maialen Lujanbiok) eta 2009ko finala (lehenengoz irabazi zuen Maialen Lujanbiok).

Emakumeek Bertsolari Txapelketa Nagusian bilakaera nabarmena izan dute. Lehenengo txapelketetan parte ez hartzetik eta soilik bertso gai izatetik, ia proportzionaltasuna lortu arte. Egia da oraindik parte hartzen duen emakume kopuruak ez duela berdintasunik erakusten, baina ezin da ukatu hasierako txapelketetatik berdintasunerako bidea zabaldu denik. Honen harira, aipatzekoa da, 2009 eta 2017ko txapelduna Maialen Lujanbio dela.

Lan honen bitartez aztertu nahi da emakumeek Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalean izan duten eboluzioa. Izan ere, emakume bertsolariak izan duten eboluzioaren adierazgarria izango da azterketa hau. Eta horretarako, diskurtsoaren analisi kualitatiboa egingo da.

4.2. Helburuak

- Lehen mailako helburua: hiru urtetako Bertsolari Txapelketa Nagusitako finaletan emakumea bertso gai edo “objektu” izatetik emakume bertsolari edo subjektu bihurtzeko bidea nola egin den eta horrek ekarri dituen aldaketak aztertzea. Hau da, lan honetan, emakumea objektu gisa hartzetik subjektu berdine bezala parte hartzerainoko bidea aztertuko da Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalean. Horretarako txapelketako bertsoak, gaiak eta bertsolari batzuen testigantzak aztertuko dira.
- Bigarren mailako helburuak:
 - Nolako trataera ematen zaion emakumeari “objektua” denean.
 - Nolako trataera ematen zaion emakumeari “subjektua” denean.

- Terminologia aldetik egin den aldaketa konparatzea.
- Txapelketa bakoitzean emakumea nola definitzen den ikustea eta erkatzea.

4.3. Hipotesiak

Azterketa egin aurretik hipotesi batzuetatik abiatu behar izaten da beti. Behin lana bukatzean esango da ea bete edo ezeztatu diren. Lan honen bukaeran, ondorioetan, hipotesi hauek bete diren edo ez azalduko da. Honako hauek dira, hasiera bateko hipotesiak:

1997ko saioan 1982koan baino presentzia handiagoa edukiko du emakumeak, bai bertso gai gisa eta baita bertsolari gisa ere. 2009ko finala Maialen Lujanbiok irabazi zuen (lehen emakumea izan zen Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa nagusia irabazten). Kasu honetan ere, argi dago emakumeak subjektu edo bertsolari gisa garrantzi handiagoa izango duela eta, era berean, baita bertso gai edo “objektu” gisa ere. 1982an baino gehiago aipatuko dira gaiak genero ikuspegitik 1997an, batez ere Maialen Lujanbioren partetik, eta zer esanik ez 2003an. Hipotesien arabera, gizonezkoek ere gai femeninoak eta emakumea “objektu” gisa bertso gaietan aipatuko dute. Garrantzitsua da hiru finalen arteko konparazioa egitea, emakumea bertso gai edo “objektu” izatetik, bertsolari edo “subjektu” izatera igarotzen den bidea delako Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalean.

4.4. Corpusaren hautaketa

Corpusaren aukeraketa aurretik aipatutako ikergaiaren arabera egin da. 1982ko finalean ez zen emakume bertsolaririk egon parte hartzaileen artean, eta kartzelako gaia “emakumea” izan zen. Horregatik, interesgarria da final hori aztertzea.

Gizonezko bertsolariek ez dute emakumea normalean espresuki aipatzen beraien bertsoetan, horregatik Txapelketa Nagusiko final hau aukeratu ezean, emakumea bertso gai gisa aztertzea ia ezinezkoa izango zen. Azterketa zabalago bat ahalbidetzen du 1982ko finala aukeratzeak eta horregatik aukeratu da.

Hurrengo aukeratutako finala 1997koa da, izan ere, lehenengoz pasa zen Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalera Maialen Lujanbio bertsolaria. Kristina Mardarasek ere baieztatu izan du emakumeak oholtzan daudenean edo garai horietan zeudenean,

gizonek emakumea errespetu gehiagorekin tratatzen zutela.¹⁰ Bilakaera hori ikusteko, garrantzitsua da lehenengo emakumeak parte hartu zuen finala aztertzea.

Azkenik, 2009ko finala aztertuko da. Bertan, Maialen Lujanbio izan zen txapelketa. Berez, aberasgarriagoa izango litzateke emakume eta gizonen kopurua parekidea den Bertsolari Txapelketa Nagusiko final bat aztertzea, baina ezinezkoa da, izan ere, momentuz Maialen Lujanbio soilik heldu da finalera.¹¹ Bertsozaleen artean, beti egon da jomugan emakume bertsolarien kalitatea. Askok bertsolari emakumeen kalitatea baxua dela ere baieztatu dute.¹² Gainera, aurrez esan bezala, azken hamarkadaz geroztik, aurrerapauso handiak eman dira emakumeen bertsolaritzan eta garrantzitsua da bilakaera ikusteko konparazioa egitea, bai 1982ko finalarekin eta baita 1997koarekin.

Euskal Herriko hiru Bertsolari Txapelketa oso-osorik aztertzea ezinezkoa da bertsoaldien kopuruagatik (goizeko eta arratsaldeko saioak daude). Lagin txiki bat hartu da eta "bertso libreenak" aukeratu dira: hasierako agurrak, kartzelako ariketa gaia emanda hiru bertso neurri librea eta amaierako agurrak. Normalean, agurrak aurrez pentsatutakoak izaten dira, eta etxetik esan nahi den hori esateko erabiltzen dira (pil-pilean dauden gaiak, gertakari konkretuak, bakoitzaren emozioak... izaten dira). Kartzelako ariketan ere gaiak nahiko zabalak izaten dira eta bertsolariek normalean gai garrantzitsuak¹³ (agurren antzera) kontatzen dituzte.

Bertsoak Xenpelar Dokumentazio zentrotik jasotako txapelketen transkripzioetik lortu dira. Hiru saioetan, baina batez ere 1982koan, transkripzioak guztiz literalak dira eta ortografia, gramatika... akatsak dituzte. Lan honetan bertsoak datu basean zeuden bezala gehitu dira.¹⁴

Testigantzak jasotzea ere garrantzitsua da eta horregatik bakarkako elkarrizketa gidatuaren teknika erabili da (azterketa kualitatiboan erabiltzen dena). Izan ere, kontuan izan behar dugu bertsogintza bertsoaren jolasaren parte dela eta bat-batekotasunak bere arriskuak izan ditzakeela. Batzuetan oso zaila da esan nahi den hori zuzen esatea, gaizki ulerturik gabe. Gainera, errimatzea ere nahitaezkoa da eta, askotan, errimatzeko behar horrek edukia ilundu dezake. Hau guztia esan ostean, emakumeak bertso gai izatetik bertsolari izaterako salto hori bizi izan dutenen

¹⁰ Lan honetarako egindako elkarrizketan. Ikus: eranskina 1.

¹¹ Bizkaiko Bertsolari Txapelketa aztertuko banu, aurtengo finala izango litzateke parekidea (2018ko abendua). Ikus daiteke pixkanaka berdintasunerako bidea zabaltzen ari dela.

¹² Kristina Mardarasen elkarrizketatik hartua, bera bertsoan hasi zenean hori uste zela eta Maiale Lujanbio finalera iritsi zenean ere dudak jarri zela bere kalitatea. Ikus: Eranskina 1

¹³ Pil-pilean dauden gaiak, gertakari konkretuak, bakoitzaren emozioak, gai polemikoak...

¹⁴ Ez da Andres Alberdiren *Estandarizatu gabeko solasak nola eman ikasliburuetan* lana erabili.

testigantzak kontuan hartzea ezinbestekoa da, izan ere ateratako ondorioak baieztatzeko balioko dute. Bertsogintzaren jolasean (errimatzeke hitz jokoak, bat-bat-batekotasuna...) ez da nahikoa diskurtsoaren analisi kualitatiboa egitea.

Lehenengo elkarrizketa Kristina Mardarasi egin zaio. Nahiz eta inoiz ez iritsi Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalera, bera izan zen formalki ezagutzen den Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa nagusian parte hartu zuen lehen emakumea. Gainera, plazetan aritu da bertsotan. Nahiz eta aurretik emakume bertsolariak existitu, berak ez zuen emakume bertsolarien erreferentziarik, eta aberasgarria da Txapelketa Nagusiko bere testigantzak jasotzea.

Bigarrena, Andoni Egañaren elkarrizketa da. Xenpelar Dokumentazio Zentroko Bertsolaritzaren Datu Baseak dioen legez, bera izan da 80ko hamarkadaren bukaeratik aurrera, 90eko hamarkadan batik bat, bat-bateko bertsogintzaren nagusietakoa. Lehenengo, bertsolariekin (jada erretiratuekin), zein oraingo bertsolari gazteekin kantatu du. Honenbestez, aztertu nahi den bilakaeran presente egon da eta garrantzitsua da bere ikuspuntua jasotzea.

Bukatzeko, Maialen Lujanbioren elkarrizketa zegoen lotuta. Azkenean, agenda kontuengatik ezinezkoa izan da bere testigantza jasotzea.

4.5. Erabilitako metodologia

Metodologia kualitatiboaren eta kuantitatiboaren (Atlas.ti plataformako taulen bidez¹⁵) bidez egingo da azterketa (diskurtsoaren azterketa kualitatiboa), analisi interpretatibista. Izan ere, errealitatea, interpretatua den kontzeptutik abiatuko da lan honetan. Honenbestez, esan daiteke mundu soziala pertsonen emandako esanahietatik eraikitakoa dela, ez dagoela errealitate sozial objektiborik. (Zapata, 2011: 29-40).

Analisis aurrera eramateko Atlas.ti aplikazioa erabiliko da. Hainbat erreminta edo tresnaren multzoa da, testu, grafiko edo bideoen analisi kualitatibo masiboa ahalbidetzen duena. Informazioa antolatzeke, berriz elkartzeko, banatzeko edo errazago kudeatzeko balio du, modu sortzaile eta sistematikoan.

Gainera, aurrez esan legez, bertsoa jolasaren parte da eta sarritan metaforak erabiltzen dira. Joxerra Garzia, Andoni Egaña eta Jon Sarasuak, "kantatuz, errimatuz eta neurtuz burutzen den berbaldi bat" bezala definitzen dute. Doinua, errima eta neurria bertsoaren alderdi teknikoak baino ez dira, hala ere. "Bertsolari kalitate maila

¹⁵ Ikus: eranskina 6

bere arrazoibidearen indarrak edo bere balio poetiko-erretorikoak emango diote” (Egaña, Garzia eta Sarasua, 2011). Balio poetiko-erretorikoak, metaforak, jolasa... interpretatu egin behar dira eta horretarako beharrezkoa da aplikaziotik harago egiten den azterketa, Cassanyren hitzak hartuz lerroak, lerroen arteak eta lerro atzeak irakurtzea ezinbestekoa da nahi den errealitate lagin hori interpretatzeko.

Analisi kualitatiboarekin zergatik galdera erantzutea lortuko da, hau da ondorioetan aterako diren arrazoiak argumentatzea. Izan ere, fenomeno sozial baten arrazoiak azaltzea, edo gure kasuan emakumea bertso gai izatetik bertsolari izaterako bidean eman diren pausuen arrazoiak azaltzea lortuko da.

4.6. ATLAS.TI aplikazioa

Behin aztergaia definituta eta ze teknika erabiliko den zehaztuta, interpretazioa nola egingo den azalduko da. Lehenengo unitate hermeneutiko bat sortu behar da “Emakumeak bertsoetarako gaia izatetik, gai direla erakusteraino” izenburupean. Ondoren, 3 karpitetan banatu da lana 1982, 1997 eta 2009ko txapelketak.

Kodetze koadro kontzeptualak egitea metodologia kualitatiboaren tekniketako bat da, errealitatea edo diskurtsoa interpretatzeko erabiltzen dena. Lehenik eta behin, kontzeptu giltzarrien zerrenda bat egin eta kontzeptu bakoitzaren definizioa Harluxet hiztegi entziklopedikotik hartuko da. Azterketaren pauso honetan interpretazioa egin behar denez, hiztegiko definizioari interpretazio edo iritzia gehituko zaio. Ondoren, sortutako definizioekin berdintasun edo desberdintasunak ikusteko, bertsolariak erabilitako definizioak gehituko dira. Txapelketetako bertsoetatik aterako dira definizioak.¹⁶

Taula hauek batez ere 1982ko finaleko aipamenekin osatuta daude. Izan ere, bertan egiten zaizkio aipamen gehien emakumeari (ez bertsolariak horrela aukeratu duelako, baizik eta kartzelako gaia “emakumea” delako) eta ondorioetarako asko lagundu dute. Bertan, *feminismo*, *berdintasun*, *genero-rol*, *emakume*... hitzak agertzen dira eta egindako azterketa ulertzeko balio dute. Izan ere, koadro kontzeptual horietan jarritako definiziotik abiatuta egindako azterketa da.

Gainera, tauletan agertzen diren hitz gehienak Atlas.ti plataformako kodeak dira. Honela, bertsolariak esandakoa eta sortutako definizioa zuzenean lotu eta harremanetan jarri ahal izan dira.¹⁷

¹⁶ Ikus: eranskina 3.

¹⁷ Ikus: eranskina 4.

Honela aplikatu da Atlas.ti plataforman:

1. Aztertu beharreko bertsoekin dokumentuak sortu eta Atlas.ti plataformara atxiki. Ondoren, dokumentuak antolatu final bakoitzaren urteen arabera. Hau da, hiru dokumentu familia osatu: 1982koa, 1997koa eta 2009koa.
2. Kodeak sortu, eta kontzeptuen arteko loturak ezarri. Horrela, aplikazioak kodetzen duen bakoitzean kode familiak osatzeko eta erlazioak bilatzeko.¹⁸
3. Behin erlazioak eginda, eskemak osatu urte bakoitzean agertutako kodeekin. Modu honetan lortuko dugu, aipatutako bigarren mailako helburua: Terminologia aldetik egin den aldaketa konparatzea.

¹⁸ Ikus: eranskina 4.

5. 1982ko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalaren azterketa

Euskaltzaindiak antolatutako azken Txapelketa Nagusia izan zen. Abenduaren 19an egin zen finala Donostiako Karmelo Balda pilotalekuan eta Xabier Amuriza izan zen txapeldun eta Lopategi txapeldun orde. Guztira txapelketa osoan 66 parte hartzaile egon ziren eta 9 epaile.

1982ko finalean zortzi bertsolarik hartu zuren parte: Lizaso, Garmendia, Peñagarikano, Lazkano, Lopategi, Amuriza, Azpillaga eta Enbeitak. Goizeko eta arratsaldeko saioa egon zen eta guztira hamar ariketa puntuagarrik osatutako lana izan zen (hasierako eta amaierako agurrak ez baitira puntuagarriak). Honako egitura hau izan zuen 1982ko finalak:

1. Hasierako agurrak (Goizaren hasiera).
2. Ofiziotan zortziko handian.
3. Bakarka oinak emanda.
4. Ofiziotan hiruna bertso hamarreko txikian.
5. Bakarka, bina punturi erantzun.
6. Kartzelako lana bakarka hiru bertso gaia emanda.
7. Bukaerako agur bat.
8. Hasierako agurrak.
9. Ofiziotan, zortziko txikian hiruna bertso (bikoteka).
10. Kartzelako lana, bi bukaera (aukeratzeko) eta gaia emanda hiruna bertso. Gaia: "emakumea" izan zen.
11. Buruz burukoa: Bakarka bina punturi erantzun, hiruna bertso gaia emanda eta elkarri bertso bana.
12. Bukaerako agurrak.

5.1. Bertsolariak

Hauek izan ziren 1982ko Txapelketa Nagusiko bertsolariak:¹⁹

1. Sebastian Lizaso: 24 urte zituen 1982an. Txapelketa Nagusiko finaleko gazteena zen. Bertsozaletasuna familatik datorkio.
2. Txomin Garmendia: 48 urte zituen 1982an. Txapelketa Nagusiko finaleko zaharrena zen, Lopategirekin batera. Autodidakta izan zen ikasketetan.

¹⁹ Bertsolari guztien biografia osoa, ikus: eranskina 5.

3. Angel Mari Peñagarikano: 25 urte zituen 1982an, gazteena zen Lizasoren atzetik. Familiatik dator kio bertsotarako zaletasuna.
4. Imanol Lazkano: 1936an jaio zen eta 46 urte zituen 1982ko txapelketan. Baserriko morroi eta kontratista izan da. Etxeko giroaren eraginez egin zituen lehen harremanak bertsogintzarekin.
5. Jon Lopategi: 48 urte zituen 1982an. Txapelketa Nagusiko finaleko zaharrena zen, Garmendiarekin batera. 1936ko gerratearen ondorengo bertsolarien artean, Lopategi izan zen lehen bertsolari eskolatua.
6. Xabier Amuriza: 41 urte zituen 1982an. Haren hizkera, irudi eta metafora-mundua eta, oro har, bertsoak egituratzeko modua bereziak ziren, ordu artekoak ez bezalakoak. Neurri eta doinueta ere berrikuntza handiak ekarri zituen: estrofa eta doinu asko sortu zituen, ordu artekoetatik oso desberdinak.
7. Jon Azpillaga: 47 urte zituen 1982an. 14 urte zituela hasi zen koplari santa eskean.
8. Jon Enbeita: Familia bertsolaritik dator. 30 urte zituen 1982ko finalean.

24-48 urte bitarteko gizonak dira guztiak. Bi multzotan banatu daitezke adinaren arabera, gazteak: Lizaso, Peñagarikano eta Enbeita. Eta nagusiak: Garmendia, Lopategi, Lazkano, Amuriza eta Azpillaga. Gehienak familia bertsolari edo bertsozaletik datoz.

Garai honetan, gaur egun gertatzen denaren kontrara, bertsolariak ez zuten goi mailako ikasketarik. Baserriko morroiak, fabrikako langileak, taxilariak, etab. izaten ziren. Gaur egun ordea, gehienak goi mailako ikasketak dituzte. ²⁰Datu hauek, azterketa egiteko baliagarriak dira. Izan ere, testuingurua zehazten da eta garaia, protagonistak eta egoera bera ulertzen laguntzen dute.

5.2. Saioaren azterketa

Txapelketako bertsoak aztertzerako bi kontzeptu nagusitan jarriko dugu arreta: gaia (orokorrean hartuta, hau da, bertsolariak kantatzen duena eta kartzelan gai jartzaileak esandakoa hartuko dugu kontuan) eta lexikoa (bai gai jartzaileak erabiltzen duena eta baita bertsolariarena ere). Bukatzeko, beste kontzeptu edo arloren bat esanguratsua

²⁰ Ikus: 2009ko txapelketako bertsolarien biografia.

bada, hori ere aztertuko dugu. Prozedura hau jarraituko dugu gainontzeko bertso-aldi eta txapelketetako azterketetan.

5.2.1. HASIERAKO AGURRAK 1982

Bertsolariak aukeratutako hasierako agurreko gaietan ez dute emakumea gai gisa aipatzen. Hau da, bertsolari guztiak beste gai batzuk jorratzen dituzte, ez dago emakumeri erreferentzia egiten dion esaldirik.

Garrantzitsua da, bertsolariak lehiara edo gozatzerara doazen aztertzea.²¹ Kasu honetan, Lizaso eta Garmendia izan ezik borroka edo lehia aipatzen dituzte. Nahiz eta esan behar den, aipatutako biek gozamina ere ez dutela berariaz esaten.

Lexikoan, ezin izango dugu beste bertso-aldi batzuk bezala aztertu, ez baitago emakumea zuzenean edo zeharka aipatzen duen bertsorik. Bertsolari batek baino gehiagok hainbat kolektibori egiten die erreferentzia (edo adjektibo desberdinak erabiltzen ditu), baina, emakumeei batek ere ez (uritarra, menditarra, gazte, etab.). Ikuslea tipologiaka bereizten dute baina ez dute emakume eta gizonaren arteko bereizketarik egiten.

Gehien agertzen diren aldarrikapenak honakoak dira, aipatu behar da garai horretan Euskal Herrian zeuden kezka edo aldarrikapen nagusiak agertzen direla. Hona hemen gehien errepikatzen direna mintzagaiak:

- Euskaldunei eta Euskal Herriari dagozkienak
- Euskara
- Beste aipamen batzuk:
 - Erlijioa
 - Kartzela
 - Bertsoa/jokoa eta honek hartu duen indarra.

²¹ Izan ere, aurtengo Bizkaiko Bertsolari Txapelketan oso esanguratsua izan da generoaren ikuspegitik bertsolariak lehiara edo gozatzerara doazen txapelketara. Twitterreko @itzeaitzea erabiltzaileak txio hau publikatu zuen: “Hasierako agurrak tramite hutsa baino gehiago dira. Atzo, 4 gizonetik 3k lehia eta garaipena hizpide; 4 emakumeak gozatzerara edo haren formak”. Horregatik, 3 finalerako agurretan lehiara edo garaipenera datozen aztertzea erabaki dugu.

5.2.2. KARTZELAKO BERTSOAK (GAIA EMANDA) 1982

Lehen esan bezala, gaia aztertuko dugu lehenengo. Kartzelako gai honetan emakumea izan zen gaia. Argi dago 1982an Euskaltzaindiak eta batez ere gai jartzaileak emakumeari garrantzi handia ematen diotela edo diola (txapelketako ariketa garrantzitsuenetako bat da).²²

Gainera, kasu honetan gai jartzaileak ez du gaia normalean esaten den moduan esaten, honela dio: “hona hemen gai eder eta zabal bat: emakumea”. Normalean, bertsolaritzan ez da gaiaren inguruko baloraziorik ematen (hobeto esanda, gaia inoiz ez da baloratzen, partziala izaten da). Gai-jartzailearen ikuspegia islatzea litzateke eta alderdikieriatzat joko litzateke. Horregatik, arraroa da Txapelketa Nagusiko kartzelan balorazioa gehitzea. Hasiera batean, pentsa daiteke gaiaren partea dela, baina balorazioa ez zaie bertsolari guztiei aipatzen, batzuei “hona hemen zure gaia “emakumea” esaten zaie. Beraz, argi uzten du gaia “emakumea” soilik dela.

Gai jartzaileak aipatutako balorazioa justifikazio gisa erabiltzen duela esan daiteke.²³ Batez ere, garai horretan, bertsolaria ez baitzegoen ohituta horrelako gai bati kantatzen, ezta entzulea ere. Horregatik, gai jartzaileak modu “politean” edo “positiboan” jartzen du gaia.

Testuingurua eta emakumeen gaia kontuan hartuta, ikusten da gizartean emakumearen paperaren inguruan hitz egiten hasten dela garai horretan. Aipatzekoa da garai horretan talde feministak gutxika indarra hartzen zihoazela.²⁴

Nahiz eta gaia gizartean pisua hartzen joan, nabaritzen da oraindik ez dagoela oso barneratuta. Izan ere, esan den bezala, inoiz ez da gai bat baloratzen, baina kasu honetan, ematen du justifikatzeko beharra dagoela.

Bertsolariek bertsoetara dakartzaten gaiak orokorrean kontuan hartuta, ikus daiteke “positibotik” edo “emakumeen alde onari buruz” kantatu nahi dutela. Nahiz eta erabiltzen duten lexikoak askotan “negatiborantz” edo genero rol eta borroka hori aipatu.

²² Gainera, Kristina Mardarasek lehenengo aipatu zigun 1982. urteko finalaurreko batean Amurizak Durangon kritika asko jaso zituela herriko feminista taldearen partetik. Geroago, Andoni Egañari egindako elkarrizketan baieztatu zuen hedabideek egundoko zabalkundea eman ziotela gertatutakoari. Izan ere, Amurizak ofizio batean emakumearen gaia oso gordin tratatu zuen. Gainera, publikoki barkamena eskatu behar izan zuen. Ikus: eranskina 1 eta 2.

²³ Kristina Mardarasek bere elkarrizketan ere horrela aipatzen du. Ikus: eranskina 1.

²⁴ Horren adibidea da aurrez aipatutako 1982ko Durangoko finalaurrekoan gertatutakoa. Izan ere, talde feministak Amurizari presioa egin zion publikoki barkamena eskatzeko.

Orokorrean, bertsolariek emakumearen ahalduntzea eta garrantzia aipatzen dute, baina guztiek abesten dute gizonezkoaren paperetik. Hau da, bertsolari batek baino gehiagok erabiltzen du *seme* hitza, amari semeengatik egindakoa eskertzeko adibidez. (Adibidez, Enbeitak lehenengo bertsoan: “gaurko semeen ejemplu zera, biharkoen oinarria”).

Bertsolari guztiek, hurbileko emakumeei eskaintzen dizkiete bertsoak. Eta guztiek ama, emaztea edo alaba aipatzen dituzte soilik. Nahiz eta bertsolari batzuek beraien familatik aparte beste emakume batzuk ere aipatzen dituzten: “itsusi, eder, zahar...”. Baina, Lopategik izan ezik, besteek borroka gisa hartzen dute emakumeen edo feministen borroka. Adibidez, honela dio Lizasok: “iguldadea lortu nahiean zu aspalditik zabiltz”. Bertsolari batek baino gehiagok deitzen dituzte borrokara emakumeak, baina ez dira borroka horretara batzen. Lopategik soilik aipatzen du berdintasunerako borroka guztiona dela, eta honela dio: “denok batera joan gaitezen etorkizun horren eske”.²⁵

Maitasunari ere pisu handia ematen zaio; askok aipatzen dute emakumearekiko maitasuna. Kasu gehienetan, gizonak duen emakumearen beharra aipatzen dute. Esaterako, honela dio Enbeitak “Bakardadean dagon gizonak zugar bai du atsegina”. Nahiz eta, aipatu behar den Lopategik bere 3. bertsoan “harreman neurri onekoak” ere aipatzen duen, emakumeen eta gizonen arteko berdintasun edo oreka aldarrikatzeko.

la bertsolari guztiek zuek/gu forma erabiltzen dute. Beraiek gizonezkoen papera dutela zehazteko. Honela, emakumea beste plano batean geratzen da. Emakumearen ahalduntzea eta borroka goraiatzen dute, baina gizartean emakumeek duten genero roletik abiatuz. Hau da, aspektu negatiboetatik hasten dira (ahula, tristeza, kargaz betetakoa...) eta hori ezeztatu eta ahalduntzearen alde egiten dute. Beraz, lehen esan bezala, gaia “positibotik” hartu arren lexiko “negatibora” jotzen dute. Adibidez, honela dio Garmendiak: “ez det esan nai gu baino gutxi ez dezutela balio”. Positiboaz azpimarratu nahi du, baina gutxiago balio duten ustea dagoela azpimarratzen du.

Emakumezkoen zereginak gizarteak duen ernaltzeko behararekin lotzen dituzte. Hau da, esaten dute emakumea garrantzitsua dela ernaltzeko duen gaitasunarengatik: “saia

²⁵ Emakumearen gaiarekiko Lopategik duen sentsibilizazioa bi aldetatik datorkiola baieztatu daiteke Andoni Egañari eta Kristina Mardarasi egindako elkarrizketak baliatuz. Lehenengo, aipatu behar da Amurizarekin zuela lehia eta 1982ko finalurrekoan gertatu zena kontuan hartuz kantatu zituela bertsoak. Bigarrena, Kristina Mardarasek aitortu zigunaren harira, Lopategik esana baita bere emazteak soilik zaindu zituela bere haurrak eta zorretan zegoela emazteak egindako lanagatik. Beraz, esan daiteke bi alde horietatik datorkiola sentsibilizazioa. Ikus: eranskina 1.

zaitetze gure herrian ondorengoa izan dezan”, “gizaldirikan ezan izango emakumerik ez balitz”.

Kontraesana dago Enbeitaren kartzelako lehenengo bertsoan. Hasieratik aipatzen du emakumearen edertasuna “Larrosa gorri berria, goiz argi dugun izar pozgarria”. Baina, jarraian emakumea triste dagoela azpimarratzen du. Argitasuna, zorientasuna... transmititzen duen arren, emakumea pozik ez dagoela esaten digu: “herria bezain tristerik zaude, seme neketaz ler ia”. Beraz, emakumearen tristurara semeek edo orokorrean hartuta, gizonezkoek eragindakoa dela esan nahi duela ondoriozta genezake.

Bertsolari guztiek “politikoki zuzen” izan nahi dute, beti ere garaia kontuan hartuta. Izan ere, lanaren ondorio orokorretan gehiago sakonduko den arren, oraingo egoeran, 2019an edo datorren Bertsolari Txapelketa Nagusian bertso hauek ez ziren politikoki zuzenak izango.

Azpillagaren bertsoan emakumearen irudia gizarteak emakumeei atxiki dien rolekin zuzenean lotu genezake, izan ere etxeak zentzurik ez duela dio, emakumerik sukaldean ez badago. Beraz, argi dago emakumea, etxeakoandre edo familiako zama duena bezala irudikatzen duela bertsolariak. Gainera, kontuan hartzekoa da ezta bertsolari batek ere ez duela emakumea eta bertsoa lotzen, bertsolari guztiak aipatutako roletatik abiatzen dira. Rol horietatik kanpo geratzen diren emakume langile edo bertsolariak kanpoan geratzen dira.

Nabarmentzekoa da Amuriza eta Lopategiren lana, biak baitira zuzenak eta berdintasunaren aldekoak, inongo rol eta estereotipoetan sartu gabe. Baina, lehen esan den bezala, arrazoia 1982ko finalurrekoan Durangon gertatutakoa izan daiteke.

5.2.3. BUKAERAKO AGURRAK1982

Ez dago emakumearen aipamena egiten duen bertsolaririk, nahiz eta bakarren batek emazteari eskerrak emateko aipatu.

5.2.4. 1982ko txapelketan nola ikusten da emakumea

Behin azterketa hau egin ondoren, esan daiteke 1982ko Bertsolari Txapelketa Nagusiko Finalean emakumea honela ikusten dutela: Etxekoen zorientasun iturri den emazte edo ama. Etxeko lanez arduratzen den andrea eta gizonek alboan behar duten edertasuna. Emakumea “objektu” gisa ikusten eta tratatzen da.

6. 1997ko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalaren azterketa

Bertsozale Elkarateak antolatu zuen 1997ko Txapelketa Nagusia. Finala abenduaren 14an jokatu zen Donostiako Belodromoan eta Andoni Egañak irabazi zuen; bere bigarren txapela lortu zuen. Gai jartzailea ere ez zen 1982ko bera, 1985etik aurrera Gai jartzaile taldea sortu zen eta honek prestatzen zituen gaiak.

1997ko finalean ere zortzi bertsolarik hartu zuten parte: Egaña, Lizaso, Iturriaga, Irazu, Mendizabal, Lopategi, Maia eta Lujanbio. Goizeko eta arratsaldeko saioak egon ziren. Zortzi ariketa puntuagarri egon ziren:

1. Hasierako agurrak.
2. Binaka gaia emanda hiruna bertso zortziko handian.
3. Bakarka, hitza deskribatu, hasierako puntua emanda bertso bana zortziko txikian eta aurreko hitza gaia dela bederatziko puntuan bertso bana.
4. Binaka, gaia emanda hiruna bertso sei puntuko motzean.
5. Bakarka gaia emanda hiruna bertso doinu eta neurri librean
6. Agur bat.
7. Hasierako agurrak.
8. Binaka gaia emanda hiru bertso hamarreko txiki edo handian.
9. Binaka gaia emanda hiru bertso Iparragirre abila dela doinuan.
10. Kartzelako lana; bakarka gaia emanda hiru bertso doinu eta neurri librean.
11. Amaierako agurrak.

6.1. Bertsolariak

1. Andoni Egaña: bertsolari gipuzkoarra. 1997an 36 urterekin hartu zuen parte txapelketan eta bigarren txapela lortu zuen.
2. Sebastian Lizaso: Familia bertsolarikoa eta gipuzkoarra, 1997ko txapelketan 39 urte zituen.
3. Unai Iturriaga: Bizkaitarra, 1997ko txapelketan 23 urte zituen.
4. Jexux Mari Irazu: 1997ko txapelketan 25 urte zituen, gipuzkoarra da.
5. Mikel Mendizabal: 41 urte zituen 1997ko txapelketa Nagusian, gipuzkoarra da.
6. Aritz Lopategi: 1997an 28 urte zituen, bizkaitarra da.
7. Jon Maia: 25 urte zituen 1997ko txapelketan, gipuzkoarra da.
8. Maialen Lujanbio: 1997ko Txapelketa Nagusiko finaleko gazteena 21 urte zituen, gipuzkoarra da.

1997an bertsolari gazteen presentzia oso esanguratsua izan zen. Izan ere, zaharrenak 41 urte zituen eta gehienak 21-28 urte bitartekoak ziren. Esperientzia gehiago zuten helduek, baina generazio aldaketa nabaria da.²⁶

6.2. Saioaren azterketa

6.2.1. HASIERAKO AGURRAK 1997

Ez dute bertsolari guztiek emakumearen figura aipatzen, baina Andoni Egaña eta Maialen Lujanbioren testuetan oso presente dago. Egañak Gradu Amaierako Lan hau egiteko inspirazio izan den bertsoa bota zuen agurrean “orduak gaitzat hartzen genituen ta orain eurak gai dira”. Pluralean egiten du baieztapena Egañak; beraz, emakumeak bertsoarako gai direla esan nahi du.

Amaierako puntua ez da emakumeari erreferentzia egiten dion puntu bakarra. Bigarren puntuan ere bertsolaritza aurrera doala aipatzen du emakumeen harira; beraz, ahalduntze eta aurrerapenerako apustua egiten du. Modu honetan bertsolaritzan emakumeak duen garrantzia azpimarratu nahi du.

Maialen Lujanbioren bertsoa ere oso esanguratsua da. Lehenengo, honako hau dio: “horrenbeste amestu gendun finalera, hementxe gaude beraz, iritsi gera”. Pluralean hitz egiten du; beraz, esan daiteke emakumeen paperetik hitz egiten duela eta ez bere esperientzia propioetik soilik. Ondoren, egunkarietako titular absurdo eta normalak, abesteko... aipatzen ditu. Finaleko bere parte hartzearen harira sortutako albiste eta titularrek aipatzen ditu. Baina, bukatzeko, emakumeen ahalduntze eta berdintasunaditu hizpide “hemen denok daukagu dardara bera aipatuz”. Hau da, emakume zein gizonak, bertsoara soilik datozela azpimarratu nahi du, berdintasuna aldarrikatuz.

Bukatzeko, esan daiteke Irazuk eta Mendizabalek zeharkako aipamena egiten diotela emakumeari. Lehenengoak, “zaharrak nagusi baina gazteak egurra ematera gatoz” aipatzen duenean. Maialen Lujanbio gazteen taldean sartzen baita. Bigarrenak, “historiaren memoriarako egun hau gerta dadila” aipatzen duenean, esan daiteke emakumearen parte hartzea positibotzat jotzen duela, baita aurrera egiteko bidetzat ere.

Beste bertsolariak ez dute aipatu ere egiten emakumearen figura. Esanguratsua da, izan ere, normalean gizartean garrantzitsuak diren gertaera edo ekintzak aipatzen

²⁶ Biografia osoak ezagutzeko. Ikus: eranskina 5.

dituzte (Euskal Herriko gatazka politikoa edo garai hartan gertatutako gertaeraren bat), baina ez dute emakumearen kontzeptua zeharka ere sartzen.

Lehiari eta gozamenari dagokionez, zortzitik lauk egiten diote lehiari erreferentzia (Lizaso, Irazu, Mendizabal eta Lopategik). Final honetako emakume bakarra Lujanbio da eta ez du ez gozamina eta ezta lehia aipatzen.

6.2.2. KARTZELAKO SAIOA (GAIA EMANDA) 1997

Ez dago emakumeari aipamenik. Beraz, zaila da emakumeari ematen zaion trataera aztertzea kartzelako lan hauetan. Nahiz eta ez agertzea ere baden nahiko esanguratsua. Guztiak gaian sartzen dira eta beraiek dira protagonistak.

6.2.3. AMAIERAKO AGURRAK 1997

Agurretan ere ez dago erreferentzia gehiegirik. Maialen Lujanbio zortzigarren postuan geratuta ere pozik dagoela aitortzen du: “zortzigarren eran, harri ta primeran, dena da segun nundik begiratzen dan”. Beraz, esaldi honekin argi geratzen da Lujanbio kontziente dela egindako paosuaz eta esan daiteke emakumeen ahalduntzea hizpide duela.

Lazkanok “bertsoen bidez elkartu gera hainbat arreba ta anai” aipatzen du. Esanguratsua da, izan ere, 1982an dena seme edo forma maskulinoak erabiltzen dira eta hemen aldaketa bat dago. Egia da errima gisa erabiltzeko jokoaren parte izan daitekeela, baina 1982an soilik forma maskulinoak erabiltzen dira eta aldaketa nabarmena da.

6.2.4. 1997ko txapelketan nola ikusten da emakumea

1997ko finalean emakumea beste modu batera ulertzen dela ondoriozta daiteke 1982ko txapelketarekin konparatuz gero: emakumea bertsoarako gai. Ez da lotzen aurreko genero rolekin. Emakumea “objektu” izatetik “subjektu” izaterako bidean kokatzen da, baina oraindik ez da “subjektu” neutroa. Ez dauka gizonezkoak tratatzen diren bezala tratatzen.

7. 2009ko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalaren azterketa

2009ko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finala abenduaren 13an jokatu zen Barakaldoko Bilbao Exhibition Centren eta Maialen Lujanbio izan zen txapelduna. Guztira txapelketan 44 bertsolarik hartu zuten parte eta 14 saio, sei final laurden, zazpi final eta final handia egin ziren.

Zortzi bertsolarik hartu zuten parte finalean: Egaña, Lujanbio, Arzallus, Mendiluze, Maia, Iturriaga, Sarriegi eta Colina. Goizez eta arratsaldean egin ziren saio puntuagarriak eta guztira 11 ariketa puntuagarri egin ziren:

1. Hasierako agurrak.
2. Binaka, gaia emanda hiruna bertso zortziko handian.
3. Binaka, gaia emanda hiru bertso zortziko txikian.
4. Bakarka lehen puntua emanda bina bertso zortziko txikian.
5. Bakarka, lehen puntua emanda bina bertso, sei puntuko motzean.
6. Kartzelako lana; bakarka gaia emanda hiruna bertso doinu eta neurri librean.
7. Agur bat.
8. Hasierako agurrak.
9. Binaka gaia emanda hiruna bertso hamarreko txikian.
10. Binaka gaia emanda zortzi bertso osatu arte, zortziko txikian puntuka.
11. Banaka, gaia emanda doinu eta neurri librean.
12. Buruz burukoa:
 - a. Binaka, seiko motzean.
 - b. Binaka, zortziko txikian.
 - c. Kartzelakoa: bederatziko txikia eta gaia emanda.

7.1. Bertsolariak

1. Maialen Lujanbio: 2009ko Txapelketa Nagusiko finalean 33 urte zituen, gipuzkoarra da.
2. Amets Arzallus: 2009ko Txapelketa Nagusian 26 urte zituen. Lapurtarra da. Familiatik datorkio bertsoarako zaletasuna.
3. Jon Maia: 37 urte zituen 2009ko txapelketan, gipuzkoarra da.

4. Andoni Egaña: bertsolari gipuzkoarra. 2009an 48 urte zituen. Txapelketako zaharrena zen eta hau izan zen parte hartu zuen azken Txapelketa. Nahiz eta plazetan oraindik ere aritu.
5. Unai Iturriaga: Bizkaitarra, 2009ko txapelketan 35 urte zituen.
6. Sustrai Colina: 2009ko Txapelketa Nagusian 27 urte zituen, gazteena Amets Arzallusen ostean. Lapurtarra da.
7. Aitor Mendiluze: 2009ko Txapelketa Nagusian 34 urte zituen.
8. Aitor Sarriegi: 2009ko Txapelketa Nagusian 33 urte zituen.

7.2. Saioaren azterketa

7.2.1. HASIERAKO AGURRAK 2009

Orokorrean ez dago emakumearen aipamenik Maialen Lujanbioren bertsoan izan ezik. Euskara aipatzen du batez ere, baina amaierako bertsoan matrioxka ahotan hartzen du: “mila esker bete dugu gaur osatzen den matriuska”. Matrioxkarekin kontzeptu asko aipatzen ditu baina aipatzekoa da matrioxka “panpinak” emakumeak direla, eta beraz “nahita” erabilitako kontzeptua dela, emakumearen ahalduntzeari erreferentzia egiteko. Nahiz eta, esan bezala, kontzeptu asko dituen bere gain. Izan ere, lankidetzeta edo lan kolektiboari ere egin diezaioke erreferentzia, panpinak bata bestearen barruan sartuta baitaude eta guztiek panpina bakar bat osatzen baitute. Gainera, matrilinealitatearekin ere lotu daiteke matrioxka. Matrilinealitatea ondorengo sistema emakumezkoen enborretik erabakitzen denean gertatzen da. Hau da, gizarte batzuetan adibidez ondoretasuna emakumearen familiatik egiten da, kasu honetan sistema matrilineala dela esango litzateke.

Lehiari eta gozamenari dagokionez, bertsolariren batek aipatzen du, baina umore puntuarekin, adibidez Sustrai Colinak: “sorpresa txikiz ezuste handiz beteta dago bizitza, ta ez nintzateke lasai egongo faborittoa banintza”. Lujanbiok ez du aipatzen gozamena ezta lehia ere.

7.2.2. KARTZELAKO SAIOA (GAIA EMANDA) 2009

Kartzelako saio honetan ez dago berariazko aipamenik eta orokorrean bertsolari guztiek generoa determinatu gabe kantatzen dute. Honakoa da gaia: “kazetaria zara, badakizu idazten ari zaren artikulua azkena izango dela”.

7.2.3. AMAIERAKO AGURRAK 2009

Gehienek era natural eta sinplean ematen dizkiote Maialen Lujanbiori zorionak txapelketa irabaztearren. Baina badaude hainbat kontu aipagarriak direnak. Lehenengo, Amets Arzallus, Andoni Egañak eta Unai Iturriagak Lujanbioren bertso kalitatea azpimarratzen dute bertsoan. Ideia horretan, ikusten da kontziente direla kalean faborittoa eta emakume izatearen inguruan sortutako eztabaidarekin. Izan ere, ohikoak ziren, “emakumea delako irabaziko du” edo “ez da bertsolari ona” bezalako baieztapenak. Beraz, ikusten da argi utzi nahi dutela Lujanbiok ez duela emakumea izateagatik irabazi, baizik eta bertsolari ona izateagatik (adibidez: “zeinen ahots ta zeinen hitz hunkigarriak”, “adiskide ta bertsolari ezin hobea bait zera” edo “horrek bai bertso eaggak”).

Bestalde, garrantzitsua da Maialen Lujanbio berak (emakume bakarrak), ematen diola garrantzia gehien emakumeari, bere bertsoan ikusi daitekeen bezala, “gogoratzen naiz lehengo amonen, zapi gaineko gobaraz, gogoratzen naiz, gogoratzen naiz lehengo amonaz, gaurko amaz ta alabaz”. Argi ikusten da emakumeek egin duten bidea azpimarratu eta eskertu nahi duela. Gainera, berriro hasierako agurreko bertsoaren matrioxkarekin lotu daiteke.

Gainera, kontuan eduki behar da txapela eskaintzeko mementua oso berezia eta pertsonala izaten dela bertsolaritzan. Ohitura da familiako norbaiti edo gertakariaren bati agurra eskaintzea. Gainera, emakumeena lehen aipamena da eta garrantzi handia hartzen du bertsoan.

Bukatzeko, esan beharra dago “gure bidea ez da erreza, bete legez juizioz trabaz” ere aipatzen duela. Kasu honetan, ez dago oso argi emakumeen borroka edo borroka feminista aipatzen duela, izan ere hurrengo puntuak euskarari eskaintzen dizkio, baina aurreko puntuak kontuan hartuta, borroka horren barruan feminismoa ere aurki genezake.

7.2.4. 2009ko txapelketan nola ikusten da emakumea

Emakumea modu zabalean ulertzen da eta gainera ez bakarrik bertsotarako gai, bertso kalitate izugarria du. Historikoki zailtasunak izan dituen arren aurreko eta oraingo generazioen borrokari esker publikoki bere lekua egiten diharduen pertsona da. “Objektutik” “subjekturako” bidean “subjektu” berdina goa dela esan daiteke. Nahiz eta oraindik ez den “subjektu” neutroa (emakume bertsolaria delako) neutritasun hori azpimarratu nahi dute bertsolariek eta horretarako bertsoen kalitate ona azpimarratzen dute.

8. Hiru finalen konparaketa

Saioak konparatzeko bi taula osatu ditugu. Lehenengoan, final bakoitzetik ondorioztatu den emakumearen definizioa konparatuko dugu. Bigarrenean, konparaketa orokor bat egingo dugu, egondako ezberdintasunak aipatzeko. Modu honetan, hobeto ulertu ahal izango dugu bilakaera eta ondorio gehiago izango ditugu.

ONDORIOZTATZEN DEN DEFINIZIOEN KONPARAKETA		
1982	1997	2009
<p>Etxekoen zorientasun iturri den emazte edo ama. Etxeko lanez arduratzen den andrea eta gizonek alboan behar duten edertasuna. Emakumea “objektu” gisa ikusten eta tratatzen da.</p>	<p>Emakumea bertsotarako gai. Ez da lotzen aurreko genero rolekin. Emakumea objektu soila izatetik subjekturako bidean dago. Baina oraindik ez da subjektu neutroa.</p>	<p>Emakumea modu zabalean ulertzen da eta gainera ez bakarrik bertsotarako gai eta bertso kalitate izugarria du. “Objektutik” “subjekturako” bidean “subjektu” berdina dela esan daiteke, nahiz eta oraindik ez den “subjektu” neutroa (emakume bertsolaria delako), neutraltasun hori azpimarratu nahi dute bertsolariek eta horretarako bertsoen kalitate ona azpimarratzen dute.</p>
<p>ONDORIOAK: Bertsolaritzan gertatzen dena, gizartean gertatu denaren lagin bat da. 1982tik 1997ra salto handiagoa dago 1997tik 2009ra baino. Izan ere, emakumearekiko perspektiba asko aldatzen da 15 urteetan, baita gizartea ere.</p>		

KONPARAKETA OROKORRA: HIRU SAIOAK		
1982-1997	1982-2009	1997-2009
<p>Kartzelako gaia 1982an emakumea izan zen eta inor ez zen paperean sartu. 1997an ordea, kartzelako ariketan guztiak gaiak eskatzen zuenaren paperean sartu ziren.</p> <p>1982an forma maskulinoak erabiltzen zituzten, adibidez “seme” eta ez “seme-alaba”. 1997an Lazkanok “bertsoen bidez elkartu gera hainbat arreba ta anai” aipatzen du.</p> <p>Emakumeen rola agertzen dira etengabe 1982an, baina ez da berdina gertatzen 1997an.</p> <p>Bertsolarien adina desberdina zen oso. 1982an bertsolari helduagoek hartu zuten parte 1997an baino.</p>	<p>Izugarrizko bilakaera dago.</p> <p>Ez dira konparagarriak, izan ere, aldaketa izugarria izan da. Bai gizartean eta bai bertsolaritzan.</p> <p>Aurreko koadroan esandakoak ere balio du konparaketa honetarako.</p>	<p>Emakumearen presentzia oholtzan “normalizata” dagoela esan daiteke.</p> <p>Eta bertso kalitateari ematen zaio garrantzia eta ez soilik emakumea izateari, 1997an ez bezala.</p>

9. Ondorioak

Hiru Txapelketa Nagusitako finalak aztertu ondoren, ateratako ondorioak aipatuko dira hurrengo lerroetan. Bertsolaritza eta generoa gai zabala denez, lau multzotan banatuko ditugu ondorioak: gaiak, bertsoak, emakumezkoak txapelketan eta hipotesien bukaerako analisia. Garrantzitsua da aipatzea ondorioetan garai bakoitzeko testuinguruan ulertu behar direla gaiak eta bertsoak, baina esan behar da bertsoak inprobisatzearen jolasaren parte direla.

9.1. Gaiak

1982an kartzelako gaia “emakumea” izatea oso esanguratsua da. Izan ere agerian geratzen da garai horretan Euskal Herrian hainbat profesionalak generoaren inguruko eztabaidak, ideia etab. publiko egin zituztela. Mugimendu feminista indarra hartzen zebilen garai horretan eta aipatzekoa da Andoni Egañak elkarrizketan gehitutakoa:

“1982ko finalurreko batean Durangon, feministak kexatu egin ziren Amurizak emakumezkoei emandako konnotazio negatiboagatik”. Ondoriozta daiteke bertsolaritzan eta feminismoan egondako iskanbilaren ostean gaia jartzeko beharra ikusi zutela Euskaltzaindikoek, nahiz eta iskanbila berri baten beldurrez gaia justifikatzeko beharra eduki (gaia jartzerakoan honako hau esan zuen gai jartzaileak: “hona gai eder eta zabal bat, emakumea”).

Beste alde batetik, justifikatzeko modu horrek argi uzten du gaia gizonezkoei bideratuta dagoela “gai eder eta zabal bat”. Ez bakarrik gizonezko bertsolariei baita bertan ikusle gisa dauden bertsolari eta bertsozaleei. Alde batetik, “eder” adjektiboa emakumezkoen edertasunaren rolaekin zuzenean lotuta dago. Gai honekin pentsa daiteke emakumea ederra izan behar dela beti. Gai jartzaileak beste edozein gai jarriko balu, ez luke edertasun hitza sartuko, baina kasu honetan, emakumea zuzenean lotzen du edertasunarekin. Gainera, bertsoak aztertu ostean ikusten da garai horretan bertsolari batek baino gehiagok lotzen dituztela bi kontzeptuak.

1997an eta 2009an gaiak askoz neutroagoak ziren, hau da, gai jartzaileak gaia esaterakoan generoari ez zion erreferentziarik egin. Kontuan izan behar da gizartean ere aldaketa nabarmena gertatu zela 1982tik 1997ra, eta, zer esanik ez, 2009ra. 2009ko txapelketarako bazen Bertsozale Elkarteko Genero Taldea eta genero ikuspuntua askoz presenteago zegoen.

9.2. Bertsoak

1982ko bertsolariek “politikoki zuzenak” izan nahi zuten, beti ere garaia kontuan hartuta. Hau da, bertso horiek 2009an edo 1997an kantatuz gero, ez lirakeke politikoki zuzenak izango, baina 1982ko testuingurua kontuan hartuta bai. 1982ko bertsoak “positibotik” abestu nahi dituzte, ahalduntze, borroka eta emakumezkoen edertasunetik, baina, nahi gabe, “negatibora” jotzen dute. Genero rola azaleratuz “etxeak ez du ezertxo ere sukaldean ez bada gonik” edo “ez det esan nahi gu baino gutxi ez dezutela balio”. Horren adibide dira Atlas.ti aplikazioko taulak.²⁷ Ahalduntzeari eta berdintasunari aipamen gehien 1982ko txapelketan egiten dira (13 aipamen 1982an, 13 aipamen 1997an eta 9 aipamen 2009an) baina “positibotik” hasten direlako, baina genero rola ere erreferentzia gehien 1982an egiten da (guztira 12 aipamen eta soilik bat 2009an). Genero rol horien barruan amatasunak garrantzi handia hartzen du, izan ere zortzi aipamen ditu 1982an lau 2009an.

²⁷ Ikus: eranskina 6

1997ko bertsoetan bilakaera ikus daiteke eta horren adibidea da Sebastian Lizaso bertsolaria. 1982an finalean egon zen, baina baita 1997an ere. Esanguratsua da 1997an ez duela generoa ahotan hartzen, ezta genero rolik ere.

Mezuaren transmisio eskema kontuan hartuz gero, hau da, hartzailea, igorlea, mezua kanala eta kodea, zaila egiten da bertsolariaren komunikatzeko nahia nora bideratuta dagoen jakitea. Gainera, oso desberdina da 1982, 1997 eta 2009ko egoera eta, beraz, komunikazio bideko kontzeptuak aldatu egingo dira.

1982an igorlea eta igorleak buruan duen hartzailea gizonezkoak ziren (nahiz eta emakumeak ere entzuten egon), eta beraz erabilitako kode eta mezuan ez dute genero ikuspeirik sartzen. 1997an igorleak emakumea eta gizona izan daitezke eta beraz, genero ikuspegia sartzen hasten da. 2009an nabaria da aurre lanketa eginda dutela bertsolariak (batez ere Lujanbiok) eta genero ikuspegia espresuki sartzen dute bertsoetan. Entzuleari dagokionez, 1997an ez da soilik gizonezkoentzat kantatuko ezta 2009an ere.

Entzuleari buruz honela dio EHUko ikertzailea den Harkaitz Zubirik *Berria* egunkarian, Miren Garatek egindako elkarrizketan (2019ko urtarrilak zortzi): “Publikoan aldaketa handiak gertatu dira jada; adibidez, azkeneko txapelketa nagusiko inkestetan, erdiak baino pixka bat gehiago ziren emakumeak, eta horrek asko baldintzatzen du bertsoegintza, zeren bertsolariak publikoari kantatzen dio. Publikoan emakume kopurua handitzearekin batera, ikusten da publikoan dagoen emakumeen gustua ere aldatzen ari dela. Bertsolarien artean ere badago aldaketa bat: 80ko hamarkada bukaeran, ia zero ziren, eta pixkanaka handituz joan da kopurua. Bertsolaritzan badago eztabaida bat diskriminazio positiboari buruz, eta datuek erakusten dute diskriminazio positiborik ez dagoela, emakume bertsolarien kopurua handitu ahala handitzen dela emakume bertsolarien partaidetza bertso saioetan. Azkenaldi honetan ematen du egonkortuta dagoela bai bertsolari kopurua eta bai partaidetza”.

9.3. Emakumezkoak txapelketetan

Aztertutako bi txapelketetako finaletan Maialen Lujanbio eta Andoni Egaña dira generoa kontuan edukitzen duten bertsolari bakarrenetarikoak. Aipamen hauek asko balio izan dute hurrengo generazioetarako.

Maialen Lujanbio bertsolari onenetan onena da (2017ko eta 2009ko Txapelketa Nagusian ikusi zen bezala, bietan txapelduna baita) eta hala izan ezean emakumearen presentzia asko murriztuko zen txapelketan (“objektu” eta “subjektu” gisa). Beste emakumerik ez baita heldu Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalera. Emakume

bertsolariek lan bikoitza dute bertsolaritzan, ona izateaz gain espazioa irabazi eta publikoa konbentzitu behar dute. Eliteak heltzen dira txapelketara eta eliteetatik eliteenak finaletara.

1982tik 1997ra ibilbide oparoa egon zen eta are gehiago 2009ra, genero ikuspuntutik begiratuta (aurrez esandako guztiagatik). Gainera, emakumeak pixkanaka plaza eta txapelketetan subjektu berdin izateko bidean daude. 2018ko Bizkaiko Txapelketako Finalean esate baterako, lau emakume eta lau gizonek parte hartu dute. Gainera, 1982ko finalean aztertutako Jon Enbeitak jantzi dio 2018an txapela bere iloba Onintza Enbeitari. Argi geratzen da generazio aldaketa eta aldaketa horretan emakumeak izan duen garrantzia.

Harkaitz Zubirik aurrez aipatu den *Berriako* elkarrizketan bertsolaritzan emakumeekin eta feminismoarekin gertatzen dena artikulazio bat dela dio eta bertsolaritza baldintzatu dezakeela uste du, izan ere horren arabera izango da bidezkoagoa eta bideragarriagoa bertsolaritza: “bidezkoagoa, biztanleriaren erdia izanik, ez baitago arrazoirik bertsolarien erdiak ez izateko; eta bideragarriagoa, bertsolaritza ez bada gai aldaketa hauetara egokitzeko, ezingo duelako elikatu hain aberatsa den fenomeno bat”.

9.4. Hipotesien balioztapena

Bukatzeko, atal honetan aurrez aipatutako hipotesiak betetzen diren edo ez aztertuko da. Egia da bertsolari gisa, 97an emakumezkoak (eta batez ere Maialen Lujanbiok) presentzia gehiago duela eta, beraz, alde horretatik hipotesia bete egin da. Emakumea bertsotarako gai gisa ordea, gehiago landu da 1982an, kartzelako gaiak berak behartzen zuelako “emakumea”. Baina egia da kartzelako lana kenduta, 1997an gai gisa ere presentzia gehiago duela emakumeak. 2009ri erreparatuz, gauza antzekoa gertatzen da. Emakumeak bertsolari moduan 1982 eta 1997an baino presentzia gehiago du, baina gai gisa 1982ko saioan gehiago agertzen da.

Bukatzeko, hipotesietan Maialen Lujanbioren jarrera azaltzen zen eta esan behar da guztiz bete dela hipotesia, izan ere, berak lantzen du batez ere genero ikuspegia 2009 eta 1997ko Txapelketa Nagusietako finaletan.

9.5. Aurrera begirako ikergaiak

Gradu Amaierako Lana honek gai zabal, interesgarri eta aberatsak lantzen ditu, diziplina eta ikuspegi askoren arabera aztertu daitezkeenak. Ikuspegi zabalago bat eman diezaiokeen beste azterketa edo lan osagarri posibleak aipatuko dira: Lanean aurrez azaldu legez, sei kredituko lan bat da eta asko murriztu behar izan da

aztertze materiala, beraz aurrera begira ikuspegi zabalago batetik egitea komenigarria litzateke. Hurrengo lerroetan aipatuko dira azterketa osagarri posibleak:

Lehenengo, ezinbestekoa litzateke final osoak aztertzea (ez soilik agurrak eta kartzelako ariketa gaia emanda). Gainera, finalaurrekoak edo aurreko saioak aztertzea ere interesgarria litzateke, emakumezkoen presentzia handiagoa baita.

Ondoren, hedabideen inguruko azterketa bat gehitu daiteke egindako azterketara. Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalak beti agertu izan dira hedabideetan. Lan honetan ere aipatu dira bertsolariek hedabideekin izandako liskarrak (1982an Amurizak Durangoko feministekin finalaurreko batean eta 1997an Maialen Lujanbiok titular normal eta absurdoei egin zien erreferentzia). Txapelketan egondako bilakaera hedabideek generoaren inguruan egiten duten trataerarekin erkatuko nuke. Modu honetan komunikazio elementuen ikuspegi osatu bat edukiko litzateke. Izan ere, egindako azterketarekin ezin izan da feedbacka edo hartzailearen iritzirik jaso.

Bestalde, testigantza gehiago jasotzea ere ezinbestekoa izango litzateke. Aurrez lanean aipatzen den bezala, bertsolaritzaren inprobisazio edo jolas horretan beti ez da erraza izaten nahi den hori esatea. Gainera, 1982ko Txapelketatik hasten denez, azterketa testigantza ugari hartzeko aukera egongo litzateke (bertsolari, bertsozale eta adituena).

Beste ikerketa arlo bat ere egon daiteke lan hau osatzeko. Lanean aipatu da batez ere gaur eguneko azterketak egiten direla. Horregatik, Kristina Mardarasek Txapelketa Nagusian parte hartzeak ekarri zituen aldaketak ere gehitu daitezke lan honetan. Horretarako 1986ko Txapelketa Nagusia ere aztertu beharko litzateke.

10. Bibliografia

- Alberdi, A (2009). *Estandarizatu gabeko solasak nola eman ikasliburuetan*. Gasteiz. Eusko Jaurlaritza.
- Alberro, L (2009). *Modernizazio prozesua eta identitate bideak Gipuzkoan, 1830-1936 (Historia Garaikidea)*. EHU.
- Cassany, D (2006). *Tras las líneas: sobre la lectura contemporánea*. Barcelona. Anagrama.
- De Beauvoir, S (1949). *El segundo sexo*. Madrid. Cátedra PUV.
- Egaña, A; Garzia J eta Sarasua J. (2001). *Bat-bateko bertsolaritza*. Donostia. Bertsozale Elkarte.
- Harluxet Hiztegi Entziklopedikoa (2019). At: <http://www1.euskadi.net/harluxet/>
- Epelde, E; Aranguren M eta Retolaza I (2015). *Gure genealogia feministak. Euskal Herriko Mugimendu Feministaren kronika bat*. Nafarroa. Emagin Dokumentazio eta Ikerkuntza Zentro feminista.
- Garate, M (2019). "Emakumeen artikulazioak asko baldintzatuko du bertsolaritza". Elkarrizketa Harkaitz Zubiriri. *Berría* egunkaria. 2019-01-8.
- Hernández, J.M (2006). *Emakume bertsolariak: ahoskatu gabeko identitatea*. Bilbo. Bizkaiko Foru Aldundia.
- Hernández, J.M, Esteban M. L eta Bullen, M (2016). Feminismoa, euskal antropologiaren akuilu eta elikagai: 30 urteko ibilbide oparoa, Etnografia feministak Euskal Herrian. XXI. mendera begira dagoen antropologia. In Esteban M.L eta Hernández J.M. *Etnografia feministak Euskal Herrian. XXI.Mendera begira dagoen antropologia*. Bilbo. EHU, UEU.
- Landa, J (1987). Bertsolari Txapelketa Nagusiaren historia. *Jakin*. 35-45. or.
- Larrañaga, K (1995). Andra bertsolarien historia. *Bertsolari*. 17-20. or.
- Lasarte, G; Alvarez, A; Ugalde, A.I; Lekue, P eta Martinez, J (2015). *Emakume bertsolariak: Ahanzturatik diskurtso propiora. Hegemonikoki gizonezkoa izan den eremura emakumeen hurbilketa ahalbidetu duten inizatiba eta faktoreen azterketa*. Gasteiz. Emakunde.
- Soule, B (2011). *Neurtizlari bertsulari Iparralde*. Bilbo. XDZ.
- Zabala, A (1928-2009). *Auspoa Bilduma*. Euskaltzaindia. At: https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_xslt&Itemid=601&lang=eu&layout=auspoa_zerrenda&view=frontpage
- Zapata-Barrero, R eta Sánchez-Motijano, E (2011). *Manual de investigación cualitativa en la ciencia política*. Madrid. Tecnos.

Zapata M (2016). Suspertzea depresioetan: haragizturiko ondoez sozial gorpuztuaren aurrean, gorputz agentea. In Esteban M.L eta Hernández J.M. *Etnografia feministak Euskal Herrian. XXI. mendera begira dagoen antropologia*. Bilbo. EHU, UEU.

1982ko finaleko transkripzioa. Xenpelar Dokumentazio Zentroa.

1997ko finaleko transkripzioa. Xenpelar Dokumentazio Zentroa.

2009ko finaleko transkripzioa. Xenpelar Dokumentazio Zentroa.

11. Eranskinak

11.1. ERANSKINA 1: KRISTINA MARDARASEN ELKARRIZKETA²⁸

BIOGRAFIA:

Kristina Mardaras Sedrun (Iurreta, Bizkaia, 1948a) bizkaitar bertsolaria da. Fabrika lan egin zuen lehenbizi eta Iurretako Maiztegi Herri Ikastetxean irakasle gero. Hainbat talderen sorreran parte hartu eta lan egin du: Durangoko Ikastola, AEK, EHE, bertso-eskola... Durangoko bertso-eskola sortu zenean bertan hasi zen Jon Lopategi eta Anjel Uxaolarekin. 1982ko Bilboko jaietan egin zuen lehen plaza Santutxuko Bertso Eskolak antolatutako saioan. Bertsolari Elkartearen sorreran parte hartu zuen eta Elkarteak antolatutako lehen txapelketari babesar emateko parte hartu zuen 1986ko Bertsolari Txapelketa Nagusian eta bide-erakusle bihurtu zen Bertsolari Txapelketa Nagusi batean aritu zen lehen emakumea zelako. Kanean prakak janztear eta oholtzara gona jantzita irtetea izan zuen aldarrikapen.

1. Nolako esperientzia izan zen lehen aldiz parte hartzea Euskal Herrko Txapelketa Nagusian? Nola animatu zinen?
2. Plazetan nola sentitzen zinen gaiei zegokienean? Gaiak emakumeengan edo gizonengan zeuden oinarrituta? Arazorik eduki zenuen?
3. Zuk bizi izan duzu emakumea bertso gaietan soilik aipatzetik bertsolari izaterako saltoa Txapelketa Nagusian (zuk eman baitzenuen pausoa). Zer aldatu zen zuk Txapelketan parte hartu zenuenean? Gizonezkoen jarrera emakumezkoen erreparatuz aldatu zen, edo ez?
4. Inoiz sentitu zara deseroso?
5. Bertsolari gizonen emakumeen gizariek jarri dien genero roleri egiten zieten erreferentzia? Edo emakumea bere osotasunean ulertzen zuten?
6. Nolako eboluzioa ikusten duzu bertsolaritzan (emakumeen dagokienez)? Nola ikusten duzu gaur egungo egoera?
7. Gaur egungo bertsolari gizonen, badute emakumeen paperetik kantatzeko gaitasunik?
8. Gaietan aldaketa ikusten duzu?

²⁸ Bideoa eskuragai aparteko eranskinean.

9. 1982ko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalean kartzelako ariketan Emakumea izan zen gaia. Baina, gai jartzaileak honela esan zuen: hona hemen gai handi eta Eder bat emakumea. Normalean ez da baloraziorik egiten gaien inguruan. Zergatik egin zuela uste duzu?
10. Zer esango zenioke 1985ean kantatu zuen Kristina Mardarasi, zer gomendatuko zenioke?
11. Eta gaur egungo emakume bertsolariari?

11.2. ERANSKINA 2: ANDONI EGAÑAREN ELKARRIZKETA²⁹

1. Nola hasi zen zure harremana bertsoekin?
2. Gogoratzen zara noiz egin zenuen lehenengoz emakume batekin oholtzan bertsoetan?
3. Eta txapelketa batean?
4. Nabaritu zenuen desberdintasunik? Ez bakarrik zugar, jendearengan...
5. Emakumea oholtzara heldu aurretik nolako trataera ematen zitzaiola uste duzu?
6. Eta orain?
7. 1982an emakumea izan zen kartzelako gaia eta guztiek gizonaren paperetik kantatu zuten, suhiltzailea izango balitz gaia, berdina gertatuko zen?
8. Gaur egungo bertsolari gizonak prest zaudete, edo prest daude emakumearen paperetik kantatzeko?
9. 1982an gainera, gaia aipatzerakoan kalifikatu egin zen (normalean ez) hona hemen gai eder eta zabal bat: emakume. Zergatik uste duzu egin zela justifikazio hori?
10. Nolako bilakaera ikusten duzu emakumeei dagokienez Txapelketetan?
11. Zuk nola bizi izan duzu bilakaera?

²⁹ Audioa eskuragai aparteko eranskinean.

11.3. ERANSKINA 3: KONTZEPTU TAULAK

1. KODEA/KONTZEPTUA	EMAKUME
DEFINIZIO OSOA:	Sexu emeko pertsona, bereziki heldua dena.
NIRE DEFINIZIOA:	Gizaki emeari erreferentzia egiten zaionean.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	<ul style="list-style-type: none"> • Gai jartzaileak emakumearen gaia azaltzen duenean, gai handi eta eder bat dela esaten du. Kalifikazioa edo justifikazioa gehitzen dio. • Enbeita (1982) :emakumea pertsona eder eta pozgarri gisa ulertzen du, nahiz eta kontraesan bat ere gehitu “tristerik zaude seme neketaz ler ia”. Gainera emakumeak “semeen” eredu ikusten ditu eta gizonak duen emakumearen beharra goraiatzen du. Bukatzeko gizonen berdina dela ere aipatzen du. • Beraz emakumea zuzenean lotzen du amatasunarekin, emaztearekin edo maitasunarekin batez ere. • Amuriza (1982): amatasunarekin eta emazte edo maitasunarekin lotzen du zuzenean emakumea, eta egindakoagatik esker ona adierazten du. Emakumeak historian zehar trabak izan dituela ere gehitzen du. • Garmendia (1982): amatasuna eta emakume eta gizonen ezberdintasunei erreferentzia, baita ernalketari ere. • Lizaso (1982): lagun edo maitale gisa ikusten du emakumea. Ernalketari, maitasunari eta amatasunari egiten dio erreferentzia. • Azpillaga (1982): etxeoandre, ama, maitasun eta ernalketarekin lotzen du emakumea. • Peñagarikano (1982): maitasun, ernalketa, amatasun eta etxeoandrearekin lotzen du emakumea. • Lazkano (1982): “beren alde egotia” esaldiarekin asko markatzen du haiek eta gu forma. Ernalketa eta maitasunarekin ere lotzen du emakumea. • Lopetegi (1982): ernalketarekin lotzen du hasieran, baina ez du bestelako kalifikaziorik egiten. • Andoni Egaña (1997): “orduan gaitzat hartzen genitun eta orain eurak gai dira”. Emakumeak bertsoarako gai direla baieztatzen du.

2. KODEA/KONTZEPTUA	FEMINISMO
DEFINIZIO OSOA:	Emakumeen eskubideak eta estatusa zabaldu eta sakontzea helburu duen teoria eta mugimendu soziopolitikoak. Emakumeek patriarkatuaren baitan gizona osatutako giza taldearekiko menpekotasuna eta esplotazioa jasan eta jasaten dituen giza taldea osatzen dutela oinarritzat hartuz, bere sexuaren askapenerako gizariek behar dituen aldaketak eragin nahi dituzten feminismoak.
NIRE DEFINIZIOA:	Sexuen arteko berdintasun politiko, ekonomiko, pertsonal eta sozialak lortzea helburu duen. Gainera, berdintasuna kontzeptu subjektibo bezala ulertzen denean. Honenbestez, diskriminazio positiboa berdintasunaren barne dagoela ulertuko da eta beraz, baita feminismoarenean ere. Berdin tratatzen direnean egoera berdin baten aurrean, baina desberdin egoera desberdin baten aurrean.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	<ul style="list-style-type: none"> • Lizaso (1982): borroka feministari egiten dio erreferentzia "iguldadea lortu nahiean zu aspalditikan zabiltz". Baina ez du gehiago sakontzen. • Lopategi (1982): Lopategik behin baino gehiago aipatzen du borroka feminista, zuzenean edo zeharka bere bertsoetan "feministetan zabilzatenak har ezazue arnasa, zuekin lagun ona ondra nai bait dut neure ijito arraza". "Nahi zintuzket nik bizi moduan gizon denak bezain aske, izate batek merezi baitu gutxienez horrenbeste". "Berdin zahar eta berdin gazte nirekin bildu zaitezte, denok batera joan gaitezten etorkizunaren eske". 1082Ko finaleko bakarra da borroka feministara gehitzen dena.

3. KODEA/KONTZEPTUA	AMA
DEFINIZIO OSOA:	Seme-alabak dituen emakumea.
NIRE DEFINIZIOA:	Seme-alabak dituen emakumea denean.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	Gehienek interpretazioa: Familia batean dauden etxeko lanen eta familiako kideen elikadura, hezkuntza eta zaintzaren ardura duen emakumea eta berari dagokion genero-rola betetzen denean. (Kasu honetan etxekoandreaki egingo zaio erreferentzia eta ez

	<p>amari).</p> <ul style="list-style-type: none"> Euskal Herriko ondorengo generazioak egotea emakumeen edo amen esku uzten du adibidez Garmendiak (1982): “saia zaitetze gure herrian ondorengoa izan dezan”. Lizaso (1982): “Sarri askotan gure parte zu txukuna eta garbia, nor da mundu honetan ama bainan lagun bat hobia”. Azpillaga (1982): hau ere amari buruz hitz egiten hasi eta ondorengo hau aitortzen du: “emakumeak berakin elauka familiako berua sortutzen du etxeko poza sortutzen du ingurua”. Edo “etxeak ez du ezertxo ere sukaldean ez bada gonik”. <p>Nahiz eta batzuek amatasunari soilik egin erreferentzia.</p>
--	---

4. KODEA/KONTZEPTUA	NESKAZAHAR
DEFINIZIO OSOA:	Gaztaroa igaro duen emakume ezkongabea izendatzeko hitza (gaitzespen- edo iseka-zentzua izan dezake). <i>Neskazahar gelditu</i> .
NIRE DEFINIZIOA:	Mespretxuz erabiltzen denean ezkongabeko helduari erreferentzia egiteko.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	<ul style="list-style-type: none"> Ez dago erabilpen zuzenik ezta zeharkakorik.

5. KODEA/KONTZEPTUA	ETXEKOANDRE
DEFINIZIO OSOA:	Etxea zuzentzen duen emakumea, gehienetan familiako ama.
NIRE DEFINIZIOA:	Familia baten etxeko lanak eta familiako kideen elikadura, hezkuntza edo zaintzaren ardura duen emakumea denean. Bere lanetako bat hori denean.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	<p>Bertsolari askok, emakumea, emakumea izatearren etxekoandreaken lana gehitzen diote. Horren adibide dira generorolen kasuan aipatzen direnak:</p> <ul style="list-style-type: none"> Euskal Herriko ondorengo generazioak egotea emakumeen edo amen esku uzten du adibidez Garmendiak (1982): “saia zaitetze gure herrian ondorengoa izan dezan”. Lizaso (1982): “Sarri askotan gure parte zu txukuna eta garbia, nor da mundu honetan ama bainan lagun bat hobia”. Azpillaga (1982): hau ere amari buruz hitz egiten hasi eta ondorengo hau aitortzen du: “emakumeak berakin elauka familiako berua sortutzen du etxeko poza sortutzen du ingurua”. Edo “etxeak ez du ezertxo ere sukaldean ez bada

	gonik”.
--	---------

6. KODEA/KONTZEPTUA	EZKONGABE/EMAZTEGABE/SENARGABE
DEFINIZIO OSOA:	Benetako nahiz ustezko arrisku baten aurrean sortzen den urduritasun- edo kezka-egoera. Beldur izugarri batek hartu ninduen. Huts egiteko beldurrik gabe.
NIRE DEFINIZIOA:	Ezkonduta ez dagoen pertsona bati erreferentzia egiten zaionean. Gaur egun, gero eta ohikoagoa da bikote egonkorra eduki arren, ez ezkontzea, kasu honetan, beraz, bikoteduna denez ez da ezkongabe, emaztegabe edo senargabe izango.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	-

7. KODEA/KONTZEPTUA	BELDUR
DEFINIZIO OSOA:	Pertsona bati benetako nahiz ustezko arrisku baten aurrean sortzen zaion urduritasun edo kezka egoera.
NIRE DEFINIZIOA:	Edozein pertsonari benetako nahiz ustezko arrisku baten aurrean sortzen zaion egoera denean, hau da emakume izan zein gizon izan egoera baten aurrean sortzen den sentrazioa denean.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	1982ko bertsolariren batek erabiltzen du beldur hitza baina kritika egiteko, beraz ez digu balio. Zuzenean ez dute aipatzen.

8. KODEA/KONTZEPTUA	AUSART
DEFINIZIO OSOA:	Arriskuen aurrean atzera egiten ez duena; ausardia adierazten duena. <i>Ahalke dela, ez dela jendartean ausart.</i> 2. Ausarkeria adierazten duena. <i>Ele ausartak.</i>
NIRE DEFINIZIOA:	Edozein pertsonaren jarrera denean, hau da, generoarekin lotuta ez dagoenean. Edozein pertsonak arriskuen aurrean ausardia erakusten duenean, edo atzera egiten ez duenean erabiliko dut adjektibo hau.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	Zuzenean ez dute aipatzen.

9. KODEA/KONTZEPTUA	AHUL
DEFINIZIO OSOA:	Indar, kemen edo bizkortasun urrikoa.
NIRE DEFINIZIOA:	Indar, kemen edo bizkortasun urriko pertsona. Generoak zer ikusirik ez duenean.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	1982ko bertsolariren batek erabiltzen du ahultasuna, zeharka bada ere baina kritika egiteko. Zuzenean ez dute aipatzen.

10. KODEA/KONTZEPTUA	INDARTSU
DEFINIZIO OSOA:	Indar handia duena, indar handikoa.
NIRE DEFINIZIOA:	Indar handia duen edo indar handikoa den pertsona orori erreferentzia egiten zaionean. Generoak zer ikusirik ez duenean.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	Ez dute aipatzen.

11. KODEA/KONTZEPTUA	BORROKA
DEFINIZIO OSOA:	Borroka kontzeptuak bi modutara ulertu daiteke. Batetik, talde batek edo norbaitek beste talde bat edo norbait garaitzeko, aurre egiteko edo zerbait lortzeko egiten duen indarrezko ahalegina izan daiteke. Bestetik, arazo, zailtasun edo gaitzen kontrako ahalegina ere izan daiteke. Adibidez borroka feminista.
NIRE DEFINIZIOA:	Arazo, zailtasun edo gaitzen kontrako ahalegina denean erabiliko dugu. Izan ere, emakumeen aldeko mugimenduak, hainbat borroka ardatz ditu. Berdintasun falta da gaitza, eta beraz horiei aurre egiteko mugimenduak azaltzen direnean erabiliko dut hitz hau.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	Feminismo hitzean aipatutakoa. Baina, emakume eta gizonek duten borroka ere aipatzen da 1982an Lazkanok : “ar eta eme mundu honetan badago hainbat gerrate”. Maialen Lujanbio (2009) : “gure bidea ez da erreza bete legez juizioz trabaz”. Emakumeen borroka ere barruan sartu daiteke.

12. KODEA/KONTZEPTUA	MARIMUTIL
DEFINIZIO OSOA:	Gizonezkoak diren rolak emakume batek hartzen dituen mespretxuz erabiltzen den adjektiboa da.
NIRE DEFINIZIOA:	Emakume batek, gizartean gizonezkoenak izan diren rolak hartzen dituen mespretxatzeko erabiltzen denean.
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	-

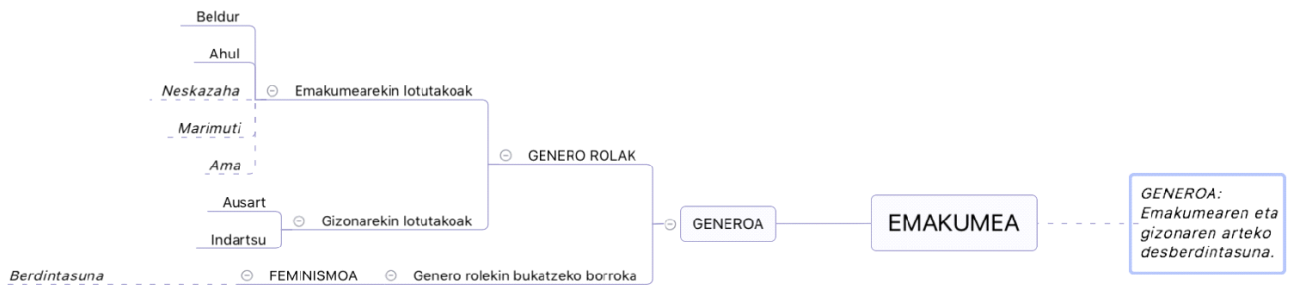
13. KODEA/KONTZEPTUA	BERDINTASUN
DEFINIZIO OSOA:	Berdina denaren nolakotasuna. Berdintasun kontzeptua oso zabala da eta mota askotakoa izan daiteke: berdintasun formala, funtsezko berdintasuna, berdintasunez tratatzea...
NIRE DEFINIZIOA:	Berdintasun kontzeptuaren barruan, hainbat mota aurkitu daitezke,

	<p>erabiliko ditugunak honakoak dira: funtsezko berdintasuna eta berdintasun formala. Lehenengoa, konstituzioko 9.2 artikuluan agertzen da. Bertan, botere publikoen esku-hartzea eskatzen da aukera berdintasunik ez dagoenean. Bigarrenari dagokionez, edozein arrazoiengatik ematen den diskriminazioa debekatzen du (arrazza, kultura, identitatea, sexu...). Hau da, legearen aurrean inork inolako diskriminaziorik jasatean datza.</p> <p>Hau honela, berdintasuna berdina berdina tratatzea eta desberdina desberdina tratatzea izango da niretzat. Norbanako bakoitzak, zailtasunak zailtasun aukera berak edukiz.</p>
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	<p>Enbeita (1982): “diferentzia naiz eta euki gu baino berau egina, mundu honetan bizi izateko gizonezkoen berdina”.</p> <p>Feminismoaren aipamenak ere gehitu daitezke berdintasunera.</p>

14. KODEA/KONTZEPTUA	GENERO ROLAK
DEFINIZIO OSOA:	<p>Genero rolak kultura edo talde sozial jakin batean dauden pertsonen edo taldeen egokitzen zaizkien zeregin eta eginkizun multzoak dira.</p>
NOIZ ERABILI:	<p>Definizio osoak esaten duena bertsolariek egiten dutenean.</p>
BERTSOLARIEK EMATEN DIOTEN DEFINIZIOA:	<p>Amari edo emakumeari gehitzen dizkioten eginkizunak generoren parte dira. Eta nahiz eta ez esan espresuki, rol horiek erabiltzen dituzte 1982ko bertsolariek:</p> <p>Gehienek interpretazioa: Familia batean dauden etxeke lanen eta familiako kideen elikadura, hezkuntza eta zaintzaren ardura duen emakumea eta berari dagokion genero-rola betetzen denean. (Kasu honetan etxekeandreaki egingo zaio erreferentzia eta ez amari).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Euskal Herriko ondorengo jenerazioak egotea emakumeen edo amen esku uzten du adibidez Garmendiak (1982):“saia zaitezte gure herrian ondorengoa izan dezan”. • Lizaso (1982): “Sarri askotan gure parte zu txukuna eta garbia, nor da mundu honetan ama bainan lagun bat hobia”. • Azpillaga (1982): hau ere amari buruz hitz egiten hasi eta ondorengo hau aitortzen du: “emakumeak berakin elauka familiako berua sortutzen du etxeke poza sortutzen du

	<p>ingurua”. Edo “etxeak ez du ezertxo ere sukaldean ez bada gonik”.</p> <ul style="list-style-type: none">• 1997an Maialen Lujanbiok titular absurdo eta normalei egiten die erreferentzia.
--	---

11.4. ERANSKINA 4: ATLAS.TIKO KODE FAMILIAK ETA HARREMANAK

11.5. ERANSKINA 5: BERTSOLARIEN BIOGRAFIAK

1982 BERTSOLARIEN BIOGRAFIAK

Sebastian Lizaso

Azpeitian jaioa, 1958ko San Sebastian bezperan. 1982ko Txapelketa Nagusian finalista izan zen, 1986koan txapeldun, eta 1989 eta 1997koan txapeldun orde. Joxe Lizaso bertsolariaren semea, honek Landeta auzoan zuen tabernan jaso zuen bertso-giroa; bertsolari artean hezia da Sebastian. Gaztaroan ez zen, bere adinkideak bezala, gazteen txapelketatan ibili. Hala ere, 1982an finalista geratu zenerako, plazetan izena eta arrakasta hartuta zeukan, hogeita lau urte bakarrik zituela. Hurrengo txapelketan erabat berretsi zuen bere balioa eta joan den urte askoan bera da plazarik gehien egin duen bertsolarietako bat. Bertsolaritzako figura handienen artean dagoen honek, belaunaldi berrietara egokitzeko dohaina izan du.

Txomin Garmendia

1935an jaio zen Gipuzkoan. Autodidakta izan da ikasketei dagokionean. Nekazari, arutz, taxilari, liburu-saltzaile eta Berrobiko alkate izan da. Bere kasa zaletu, eta lagunek bultzatuta zuten plazara. 50. hamarkadan hasi zen jendaurrean kantari, eta 1967ko Gipuzkoako Bertsolari Txapelketan txapeldun izan zen. 1980an bideko istripuz eritu zen. Harrezkero idazteari ekin zion. Bertso liburuak eta kontakizunekoak idatzi izan ditu. 1988an ezkondu zen.

Angel Mari Peñagarikano

1957an jaio zen. Batxilergo ikasketak egin zituen Tolosako Escolapioetan. Liburuak banatu eta saltzen, eta kafe makinen alokairuan aritu izan da lanean. Jaioleku duen Albisturgo Ostatuan bertsolari asko dira jan eta afalduak: Lazkao-txiki, Garmendia, Arozamena, Etxeberria, Joxe Agirre, Joxe Lizaso... Uztapide ere bertan izana da. Bere aitona bertso zaharrak kantatzen omen zituen eta berak, txikitan, Lazkao Txikiren eta beste zenbaiten bertsoak ikasi zituen.

Bere lehen plaza Erreterian egin zuen, Xenpelar Sarian, 22 urtetan. Inori ezer esan gabe joan zen. Etxekoek, esaterako, egunkarian irakurrita jakin zuten semea kantatzekoa zela.

Amurizak bere lehen txapela lortu zuen garai hartan, eta horrek eragina izan zuen bere bertso-eran. 1982ko Txapelketa Nagusian finalista izan zen, baita 1986 eta 1993koetan ere. 1991ko Gipuzkoako Bertsolari Txapelketa irabazi zuen.

Imanol Lazkano

1936an jaio zen. "Gaztelu" gaitzizena jarri zioten gaztetan Imanol Lazkanori eta Gaztelu du izena bere sendiaren etxeak ere. Azpeitiko Maristetan ikasi zuen 12 urtera arte. Besteak beste, baserriko morroi eta kontratista izan da. Etxeko giroaren eraginez egin zituen lehen harremanak bertso-gintzarekin, haurtzaroan. Juan Inazio Uranga aitona eragin handia izan zuen horretan. Oso gaztetxotatik sekulako afizioa izan zuen, baina lagunik ez zuen bertso-tarako eta sekretuan gorde zuen bokazio hori. Hamalau urterekin Santa Eskean egin zuen jende aurreko lehen saioa. Geroztik, Euskal Herriko txoko guztietan ibili da bertso-tan herriz herri eta plazetan. Gipuzkoako Bertsolari Txapelketako finalista izan zen 1962 eta 1964an, eta Txapelketa Nagusikoa 1982an eta 1989an. Basarri bertso-paper lehiaketa birritan irabazi du. Eskolarteko Txapelketetan epaile izan da urtetan. Euskal Herriko Bertsozale Elkartearen lehendakari izan da 1987tik 2005era.

Jon Lopategi

Muxikan (Bizkaia) jaio zen, 1934ko martxoaren 4an. Filosofia ikasketak egin zituen Tolosako Sakramentinoen apaizgaitegian (Gipuzkoa). Heldutasunean, 50 urteak beteta zituela, Irakasletzako lizentzia egin zuen. 1984tik aurrera, bertsolaritza-irakasle lanetan aritu da, Bizkaiko Ikastolen Elkarteak bertsolaritza eskoletara zabaltzeko proiektuaren barruan.

Espainiako Gerraren ondorengo bertsolarien artean, Lopategi izan zen lehen bertsolari eskolatua. Lopategiren aro distiratsu eta trinkoena Frankoren diktadurako azken urteetan eta demokraziaren lehen urteetan izan zen. Garai hartan, Lopategik bikote ospetsua osatu zuen Azpillagarekin, eta bertsolaritzari mezu sozial eta politikoa emateko ausardia eta argitasuna eduki zuten. Lopategi behin baino gehiagotan sartu zuten kartzelan garai hartan, bere bertso jarduna zela eta.

1989an, Bertsolari Txapelketa Nagusia irabazi zuen, eta 1982an eta 1986an txapeldunorde izan zen. Bizkaiko Txapelketa aldiz irabazi du (1962, 1964, 1966 eta 1987).

Laurogeita hamarreko hamarkadan goi mailara iritsi diren bertsolari bizkaitar gehienak Lopategiren eskutik heldu dira.

Bizkaiko Bertsozale Elkartean, urte askotan izan da Zuzendaritza Batzordeko kide.

Xabier Amuriza

1941eko maiatzaren 3an jaio zen, Zornotzan (Bizkaia). 1965ean apaiz egin zen, eta 1968tik aurrera, Francoren diktadura garaian, zazpi urte egin zituen preso, hiru espetxealditan. 1976an utzi zuen apaizgintza. Politika arloan urte luzeetako militantzia eraman du aurrera, eta, horrez gain, idazle, kazetari, irakasle eta bertsolari lanetan aritu izan da eta aritzen da. Bi aldiz izan da Euskal Herriko bertsolari txapelduna: 1980 eta 1982an. Hainbat liburu eta disko argitaratu ditu, horietatik asko bertsolaritzaz. Kantarientzat ere letra eta bertso asko egin ditu. 1980ko txapelketan, berritasun handia ekarri zion bertsogintzari. Haren hizkera, irudi eta metafora-mundua eta, oro har, bertsoak egituratzeko modua bereziak ziren, ordu artekoak ez bezalakoak. Neurri eta doinuetan ere berrikuntza handiak ekarri zituen: estrofa eta doinu asko sortu zituen, ordu artekoetatik oso desberdinak. Amurizarekin, bertsolaritza beste aro batean sartu zen. Bera da urte haietako bertso eskolen eragile eta irakasle nagusia ere. 90eko hamarkadan, plazetako ibilia utzi, eta bestelako formatu batzuk lantzeko ahalegina egin zuen (gai-emailerik gabeko saioak bultzatu zituen). Gaur egun, formatu horietan ibiltzen da gehien.

Jon Azpillaga

1935ean Pasaian jaioa bada ere, urte t'erdirekin Berriatua herrira joan zen familiarekin bizi izatera eta bertan hogeitaz urte egin zituen baserritar gisa. Gero urte bat Ondarroan (orfeoian tenore kantatuz) pasa ondoren, Mutrikura ezkondu zen 1960an. Tailerrean lan egin zuen. Hamalau urterako koplari hasi zen santa eskean. Frankismoaren garaietan makina bat plaza egindakoa da han eta hemen, besteak beste, Jon Lopategi lagun hartuta. 1960, 1962, 1980 eta 1982ko Txapelketa Nagusietan finalista izan zen. 1961eko Bizkaiko Bertsolari Txapelketaren irabazlea ere bai.

Jon Enbeita

1950.urtean jaio zen. 9 urte zituela kantatu zuen lehen aldiz plazan. 10 urterekin Alemaniako dokumental batean agertzen da kantari. Fraile egon zen 7 urte. Euskal Herritik kanpo bertsotan egin du Jonek (Erroma, Nevada, Idahon). Kantari lez hasi zuen bere karrera 20 urte zituela eta 26 urtetan utzi. Bilboko sinfonikorekin kantatua da. 1996an Paperetik plazara taldea sortu zuen; urte berean, Balendin Enbeitaren heriotzaren 10. urteurrena zela eta, Bizkaiko Bertsozale Elkartearen ekimenez,

"Balendin oroitzuz" ikus-entzunezko lana moldatu eta aurkeztu zuen hainbat tokitan. 2000. urtean, Enbeitatarrak II liburua sortzeaz gain, hirukote bat sortu zuen Urretxindorraren bizitza kantuz kontatzeko.

1997 BERTSOLARIEN BIOGRAFIAK

Andoni Egaña

Zarautzen jaio zen 1961ean. 36 urte zituen 1997ko Txapelketa Nagusian. Bertsolaria eta euskal idazlea da. Lau aldiz irabazi du Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa Nagusia (lauak jarraian: 1993, 1997, 2001 eta 2005); beste inork ez du halakorik lortu. Euskal Filologian lizentziaduna.

Bertsolari bezala ezaguna bada ere, telebistarako gidoiak ere idazten ditu; eta esparru desberdinak landu ditu literaturan; baita kazetaritza artikulu ugari ere.

Bertsolari bezala bere lorpenak handiak izan dira. Baita gaiaren inguruan egin dituen ikerketa lanak ere. Gaur egungo bertsolaritzari buruzko teorizazioan aitzindarietako bat da.

Sebastian Lizaso

Ikus 48. orr.

Unai Iturriaga

Unai Iturriaga Zugaza-Artaza Durangon jaio zen, Bizkaian, 1974ko ekainaren 28an. Bertsolaria, euskal idazlea eta euskal abeslaria da.

Bertsolaritzan, bi aldiz izan da Bizkaiko txapeldun. Ezagunak izan dira Igor Elortza lagunarekin izandako finalak. Bertsolari Txapelketa Nagusian sei aldiz izan da finalista eta 2005ean txapeldunorde gelditu zen, Andoni Egañaren atzean. Batez ere irudimenean jo du goia; hori da Unairi aipatzen zaiona, batez ere.

Jexux Mari Irazu

Jexux Mari Irazu Muñoa (Larraul, Gipuzkoa, 1972ko irailaren 27a) bertsolaria, bertso-eskolako irakaslea eta gai jartzailea da. Filosofia eta Gizarte Antropologian lizentziaduna da. Hainbat finaletara iritsi da bertsolari txapelketetan.

Mikel Mendizabal

Mikel Mendizabal Garmendia (Itsasondo, Gipuzkoa, 1956ko martxoaren 31) gipuzkoar bertsolaria da. Lizardi Saria bi aldiz irabazi du, Artxanberri Saria behin eta Durangoko

Lauaxeta Saria beste behin. 1989ko Txapelketa Nagusian finalista izan zen. 1997an berriz izan zen finalista eta bosgarren egin zuen.

Neurri, doinu eta beste zenbait alderdi formaletan aurrerakoia eta berritzailea izan zen. Bertsolaritza lantzen eta sustatzen dihardu ikastoletan, eta Gipuzkoako Ikastolen Elkartean liberatua da horretarako.

Aritz Lopategi

Aritz Lopategi Urrutia (Gernika, Bizkaia, 1969ko irailaren 9a) bertsolari bizkaitarra da. Kimikan lizentziatua da, eta langintza horretan dihardu.

1993ko eta 1997ko Txapelketa Nagusietan finalista izan da eta 1994, 1996 eta 2000n Araba-Bizkaiko txapeldunordea. Araba-Bizkaiko eskolarteko txapeldun ere izana da birritan, 1984 eta 1987an. Bere bertsotarako modua segurua eta erregularra da, eta irudimen egokia eta bitxia du bertsotarako.

Jon Maia

Jon Maia Soria (Urretxu, Gipuzkoa, 1972ko ekainaren 25a) bertsolaria, euskal abeslaria, euskal idazlea, itzultzailea eta dokumentalgilea da. Euskal Filologian lizentziaduna da, eta Zumaian (Gipuzkoa) du bizilekua.

Bertsolari moduan, 4 aldiz iritsi da Euskal Herriko Txapelketa Nagusiaren finalera, azkena 2009an. Halaber, irakasle lanetan dabil edo ibili da hainbat tokitan, baita euskara irakasle ere.

Maialen Lujanbio

Maialen Lujanbio Zugasti (Hernani, Gipuzkoa, 1976ko azaroaren 26a) bertsolaria da. Arte Ederretan lizentziaduna da. 2009tik 2013 arte bertsolarien txapeldun nagusia izan zen, eta berriro ere irabazi zuen 2017ko Bertsolari Txapelketa Nagusia. Gai aniztasuna lantzen duen bertsolaritzat hartzen da, askotan ezkutuan egon diren gaiak oholtzara ekarri ditu.

2009 BERTSOLARIEN BIOGRAFIAK

Maialen Lujanbio

Ikus 52. or.

Amets Arzallus

Hendaian jaio zen, Lapurdin, 1983ko azaroan. Bertsolaria, kazetaria eta bertso irakaslea da. 2013ko bertsolarien txapeldun nagusia izan zen. Lehen plaza Beasainen egin zuen, 1992ko Gipuzkoako Eskolarteko txapelketan. Han lagun izan zituen Sustrai Colina adiskidea eta Miren Artetxe. Eskolarteko txapelketetan emaitza oparoak izan zituen.

Ordutik, maila gorenean dabil. 2000ko Nafarroako txapelketan txapeldun izan zen. 2005eko Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa Nagusian finalera heldu zen; 2009ko Bertsolari Txapelketa Nagusian txapeldunorde izan zen, Maialen Lujanbioren ostean; eta 2013koan, berriz, txapeldun izan zen. Iparraldeko Xilaba Bertsolari Xapelketa ere irabazia du, 2008, 2010 eta 2012. urteetan.

Jon Maia

Ikus 52. or.

Andoni Egaña

Ikus 51. or.

Unai Iturriaga

Ikus 51. or.

Sustrai Colina

Urruñan, Lapurdin jaio zen, 1982ko urriaren 20an. Bertsolaria, bertso irakaslea eta kazetaria da. Zuzenbideko lizentzia du. Xilaba Bertsolari Xapelketa bi aldiz irabazi du. Ikastolan egin zituen lehen ikasketak.

Egun, bertsolaritzan dabil buru-belarri: bertsotan aritu ez ezik, irakatsi ere egiten du, Hendaian. Bertso saioetan ere kantukide ohikoena duen Amets Arzallusekin batera dihardu bertso irakasle.

Aitor Mendiluze

Andoainen, Gipuzkoan jaio zen 1975eko azaroaren 25ean. Bitan irabazi du Gipuzkoako Bertsolari Txapelketa eta lau aldiz izan da Bertsolari Txapelketa Nagusiko finalista.

Ikasketez ingeniaria da eta Gipuzkoako Bertsozale Elkarteko kide izan da. Horrez gain, bertso-eskolako irakasle ere izan da.

Aitor Sarriegi

Beasainen, Gipuzkoan jaio zen 1976ko abenduaren 26an. Bertsolaria, gai jartzailea, irakaslea eta kultura eragilea da. Informatikako Ingeniaritza ikasi zuen. Gaur egun Urretxu-Zumarraga ikastolan Matematikako eskolak ematen ditu batxilergoan, eta hango IKT dinamizatzaileria da.

2011n Gipuzkoako Bertsolari Txapelketa irabazi zuen, eta Bertsolari Txapelketa Nagusiko lau finaletan parte hartu zuen 2017ko txapelketan utzi zuen arte.

11.6. ERANSKINA 6: ATLAS.TIKO TAULAK ETA ESKEMAK

	1982ko Bertsolari Txapelketako Finala	1997ko FINALA	2009ko Bertsolari Txapelketa Nagusia	Guztira
Ama	8	0	4	12
Guztira	8	0	4	12

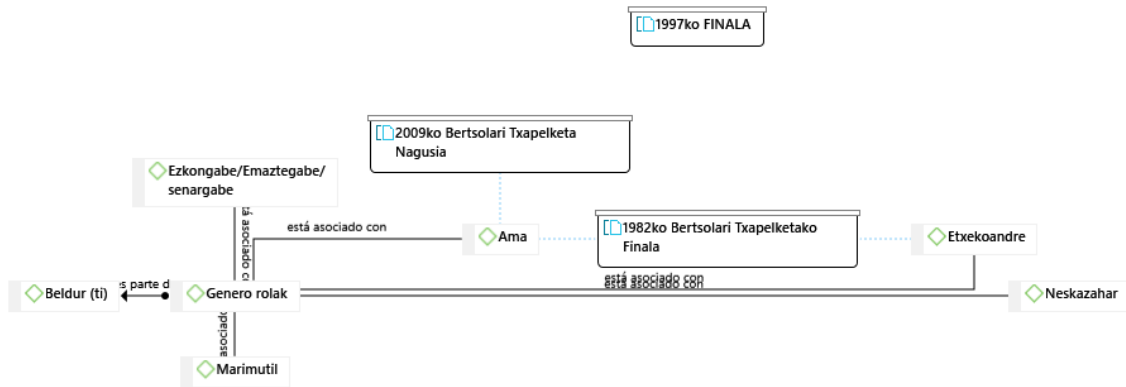
GENERO ROLAK TXAPELKETETAN

	1982ko Bertsolari Txapelketako Finala	1997ko FINALA	2009ko Bertsolari Txapelketa Nagusia	Guztira
ahul	1	0	0	1
Beldur (ti)	0	0	0	0
ernalketa	7	0	1	8
Etxekoandre	4	0	0	4
Neskazahar	0	0	0	0
Guztira	12	0	1	13

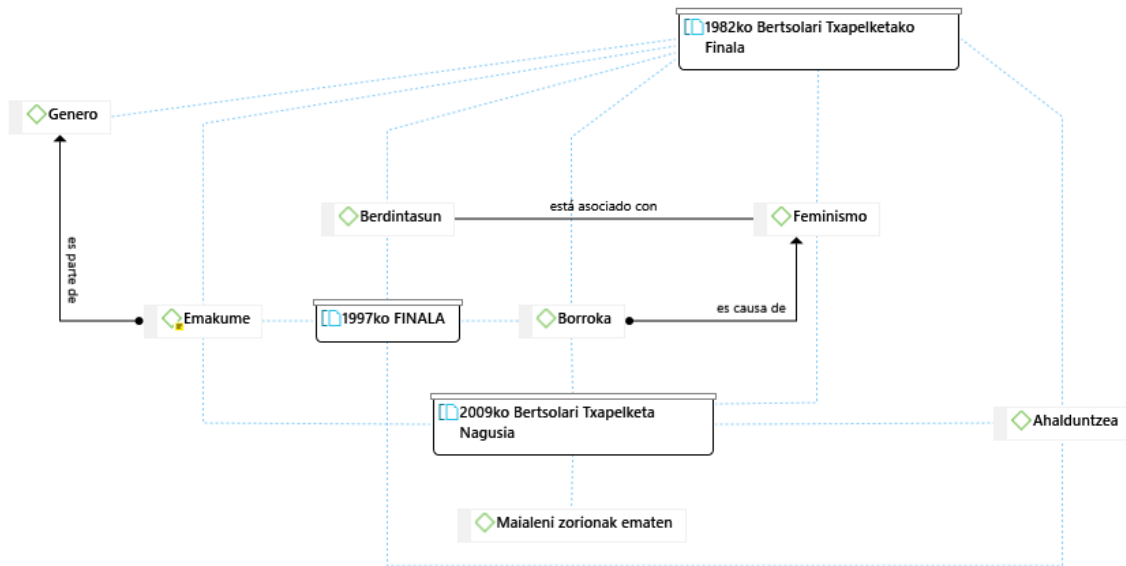
AHALDUNTZEA ETA GENERO IKUSPEGIA TXAPELKETETAN

	1982ko Bertsolari Txapelketako Finala	1997ko FINALA	2009ko Bertsolari Txapelketa Nagusia	Guztira
Ahalduntzea	2	4	3	9
Ausart	0	1	0	1
Berdintasun	5	3	0	8
Emakume	1	5	4	10
Feminismo	3	0	2	5
Genero	2	0	0	2
Guztira	13	13	9	35

GENERO ROLAK TXAPELKETETAN

AHALDUNTZEA ETA GENERO IKUSPEGIA TXAPELKETETAN

11.7. ERANSKINA 7: AZTERTUTAKO BERTSOAK – CORPUSA

Aztertutako bertsoak ez daude zenbakituta Bertsolaritzaren Datu Basetik PDF formatuan eskuratu direlako. Ezinezkoa izan da forma aldatzea.